

Mladi grade Europu/Jugoslaviju? Usporedba Europskih snaga solidarnosti i Omladinskih radnih akcija

Kovačević, Miloš

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:928990>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Miloš Kovačević

MLADI GRADE EUROPU/ JUGOSLAVIJU?
USPOREDBA EUROPSKIH SNAGA SOLIDARNOSTI
I OMLADINSKIH RADNIH AKCIJA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

MLADI GRADE EUROPU/ JUGOSLAVIJU?
USPOREDBA EUROPSKIH SNAGA SOLIDARNOSTI
I OMLADINSKIH RADNIH AKCIJA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Mario Munta
Komentor: doc. dr. sc. Stevo Đurašković
Student/ ica: Miloš Kovačević

Zagreb,
Rujan, 2021.

*Vama,
Koji ovo gledate u snu*

Izjavljujem da sam diplomski rad „*Mladi grade Europu/ Jugoslaviju? Usporedba Europskih snaga solidarnosti i Omladinskih radnih akcija*“, koji sam predao na ocjenu mentoru *doc. dr. sc. Mariju Munti* i komentoru *doc. dr.sc. Stevi Đuraškoviću*, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu.

Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Miloš Kovačević

SADRŽAJ

UVOD.....	7
JUGOSLAVIZAM I EUROPEIZAM	10
MLADI GRADE (Novu) JUGOSLAVIJU.....	14
Povijest Omladinskih radnih akcija	15
Karakter, svrha i cilj nastanka.....	18
Modeli provedbe	21
MLADI GRADE (Solidarnu) EUROPU	25
Razvoj europskih programa za mlade.....	26
Europske snage solidarnosti – nastanak i okruženje.....	28
ESC u praksi	31
USPOREDBA TEMELJNIH ZNAČAJKI	34
Sličnosti ORA – ESC.....	36
Razlike ORA – ESC	39
ZAKLJUČAK.....	41
POPIS LITERATURE.....	43
SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	47
Abstract.....	48

POPIS ILUSTRACIJA

Tablice

Tablica 1: Usporedba temeljnih karakteristika ORA i ESC	34

1. UVOD

Iako na prvi pogled antropološko i sociološko pitanje, fenomeni radnih akcija i drugih programa usmjerenih ka mladima mogu se promatrati sa stanovišta izgradnje i jačanja identiteta, bilo individualnog bilo kolektivnog, premda u politološkom smislu češće mislimo o kolektivnim, nacionalnim identitetima.

Ovaj rad će se baviti shvaćanjem dvaju odvojenih, istodobno sličnih koncepata usmjerenih ka mladima na relativno širem geografskom području koji su u brojnim oblicima manifestiranja možda različiti, ali itekako važni i slični u pogledu izgradnje i jačanja supranacionalnog identiteta: Omladinske radne akcije (ORA) u bivšoj SFR Jugoslaviji (SFRJ) i Europske snage solidarnosti (ESC) kao aktualni program Europske Unije (EU).

I jedna i druga pojava mogu biti svrstane pod shvaćanje šireg konteksta civilnog društva koje danas češće vezemo za nešto što pripada „Zapadu“ prije nego „Istoku“.

To svakako ne znači da, iako odbačeno, civilno društvo u zemljama sa komunističkim i socijalističkim sustavima i režimima nije imalo i u nekim formatima oblikovalo i razvijalo civilno društvo. Drugim riječima, ono što se u Sovjetskom Savezu nazivalo „obšestvenost“¹, u SFRJ je bio Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije². Iako prvo nestrukturirano, a drugo strukturirano, i jedno i drugo odgovaraju terminu „javna sfera“ što se u modernom smislu shvaća kao mjesto za akciju civilnog društva. Prema Zakharovoj, tri su tipa javne sfere u socijalističkim društvima i to: čista i službena plebiscitarna i aklamatorna javna sfera (istovjetna sovjetskom shvaćanju pojma obšestvenost), zatim polu-kontrolirana javna sfera koja znači ograničenu, ali praktički dozvoljenu kritiku uz garancije održavanja režima, i na kraju oporbena sfera koja je suprotstavljena režimu u kojoj se razvija kritika o kojoj ne postoji međusobna diskusija takvih (oporbениh) grupa (Zakharova, 2017). Križan diferencira četiri aspekta modernog shvaćanja pojma „civilno društvo“ i to: njegova odvojenost od države, funkcija u procesu modernizacije, slobodna javna sfera i koncepcija postmodernog civilnog društva koje je pretpostavljeno kao demokratsko

¹ Obšestvenost – termin „Koji označava aktiviste i militante odane režimu od kojih se očekuje da predstavljaju ukorijenjeno mišljenje naroda koje je istovjetno javnom i zvaničnom diskursu. Kasnije se ovaj pojam počeo koristiti za mnoštvo prakse i prostora, što formalne što neformalne (uključujući i pokrete otpora)“ (Zakharova, 2017).

² SSRNJ – Edvard Kardelj ga naziva „masovnom javnom tribinom socijalističke politike i misli“ (Spehnjak, 1980: 117 u Kardelj, 1953: 71) a formalno ovaj Savez osniva se na IV Kongresu Narodnog fronta Jugoslavije 1953. godine čime NFJ mijenja naziv. NFJ je osnovan 1945 i u njegovom Programu on je definiran kao „osnovna politička snaga za očuvanje i učvršćivanje demokratskih tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za izgradnju nove Demokratske Federativne Jugoslavije“ (Spehnjak, 1980: 113 u Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije).

(Križan, 1989: 290-292). Ovako shvaćeno civilno društvo najbolje odgovara Habermasovom tumačenju javne sfere kao prostora između civilnog društva i države gdje je kritika stvari od javnog interesa institucionalno garantirana kroz debatu i diskusiju, ali je to prije svega slučaj u demokratskom društvu. Za socijalistička društva, shvaćajući njihovu rigidnost, možemo zaključiti da je postojanje opisanih oblika bilo izraz ideje civilnog društva u javnoj sferi.

Kada dođemo do pitanja identiteta tu se pozornost može usmjeriti na dva supranacionalna identiteta – europski i jugoslavenski.

Naime, supranacionalni identitet se može tumačiti višedimenzionalno: na razini političkog autoriteta, procesa, ali i na razini identiteta (što osobnog što kolektivnog).

Kao politički autoritet, supranacionalni autoritet shvaćamo kao onaj u kojemu su odluke u sferi zakonodavstva, izvršne vlasti i sudstva usvojene zajednički od strane nekolicine država, ili koje usvaja jedan autoritet nadređen razini nacionalne države (Büthe, 2016: 599). U ovom smislu i SFRJ i EU možemo razumjeti kao supranacionalne političke autoritete. No, da bi takav autoritet uistinu postojao potrebno je postojanje „supranacionalizma“ kojeg razumijemo kao proces stvaranja ili jačanja političkog autoriteta na dva načina: ili izgradnjom autoriteta iznova ili nadgradnjom autoriteta sa nacionalne na supranacionalnu razinu (Büthe, 2016: 599).

Cerutti (1992) navodi četiri elementa supranacionalnog identiteta: međuovisnost, shvaćenu kao mrežu odnosa i poveznica koje drže svijet na okupu; zatim normativni univerzalizam promatran kroz prizmu ljudskih prava pri čemu su ona (i) preduvjet demokracije, (ii) garantirana moralnim individualizmom i (iii) sadržana u građanstvu koje je nositelj razvitka političke kulture u demokraciji; globalne izazove kao treći element koji je objašnjen kao prijetnja samouništenjem čovječanstva (potencijalni nuklearni rat i sl.); naposljetku autor navodi svjetski poredak (stabilizaciju) kao element supranacionalnog identiteta (Cerutti, 1992: 152-156). Ovdje je jasno da autor supranacionalni identitet promišlja na globalnoj razini te da je stoga njegove teze teže (ali ne i nemoguće) primjenjivati na konkretnim primjerima kao što su SFRJ i EU.

Ideja supranacionalizma može se razvijati na dva načina (Brkić, 2011: 51): prvi kao „kulturalni fundamentalizam koji nedvojbeno u prvi plan stavlja nacionalnost, građanska prava i odgovornosti u zajedničko kulturno naslijeđe“ (Brkić, 2011: 51 u Stolcke, 1995: 12) što je blisko etničkom shvaćanju identiteta, i drugi kao test za kozmopolitsku demokraciju gdje su kulturni i politički identiteti striktno razdvojeni (Brkić, 2011: 51 u Kraus, 2003: 669).

Zajednički nazivnik u promatranju i shvaćanju jugoslavenskog i europskog supranacionalnog identiteta najbolje možemo prikazati kroz dva slogana koja oslikavaju ideje SFRJ i EU: „Bratstvo i jedinstvo“ kao ultimativna ideološka krilatica bivše Jugoslavije, i „Jedinstvo u različitosti“ (*Unity in Diversity*) kao inkluzivni institucionalni slogan EU koji, stavljen u ravan sa prethodnim, šalje identičnu poruku (Brkić, 2011: 63).

Pitanje na koje ovaj rad želi dati odgovor je koji su ciljevi i modeli provedbe dva uspoređivana fenomena – ORA u SFRJ i ESC kao programa potpore mladima diljem EU. I jedan i drugi promoviraju zajedničku ideju solidarnosti, i jedan i drugi zasnivaju se na volonterskom radu. Oba programa sadrže oblike neformalnog educiranja i usmjereni su ka mladima, upravljani su sa vrha ka dnu i to sa (supra)nacionalnih razina. Ova dva programa ipak se razlikuju u vrsti rada jer su ORA-e poznate po svom „udarničkom“ i teškom fizičkom radu omladinaca. Oni nisu nastali u istom vremenskom intervalu pa se prema tome i njihov model provedbe nužno razlikuje u nekolicini aspekata. U jednom slučaju govorimo o programu koji je postojao i trajao, dok u drugom govorimo o programu koji postoji, traje i što je možda najznačajnije postupno se i dalje razvija.

Ovdje je riječ o znanstvenom području u kojem postoji velika praznina kada govorimo o istraživačkoj pokrivenosti. U pregledu literature mogla se naći konkretna, ali ne i opsežna literatura koja bi detaljnim pregledom dala potpun i neovisan uvid prije svega u fenomen ORA. Sekundarni izvori i metodološki okvir za pristup ovoj temi skoro da je nepostojeći (Vežzagić, 2013: 80). Kada govorimo o ESC tu je situacija drugačija, ali tek toliko da se primijeti da je dostupno puno više internetskih izvora. To ostavlja dovoljno prostora da se ova znanstvena praznina ovim i sličnim radovima u buduću popuni i ozbiljnije promatra u sferama izgradnje identita, (supra)nacionalizma, političkih ideja, ideologija i civilnog društva.

Ovaj rad nastoji prikazati dva slična fenomena kroz njihove modele provedbe u različitim vremenskim kontekstima, povijesnim okolnostima, gdje jedan započinje onda kada je drugi već na zalasku.

2. JUGOSLAVIZAM I EUROPEIZAM

Jugoslavensku ideju povijesno vezujemo još za period oko 1830. godine (Brkić, 2011: 72), ali o Jugoslaviji možemo govoriti u dva konteksta: Prvoj i drugoj Jugoslaviji. Prva Jugoslavija vezuje se za povijesno razdoblje od kraja Prvog svjetskog rata do početka Drugog svjetskog rata iako u ovom vremenu nije kontinuirano nosila to ime, nego je 1929. godine preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju čiji glavni identitetski, legitimacijski narativ je bio da predstavlja dugo sanjani i dosanjani ideal svih Južnih Slavena u jednoj državi. Nakon Drugog svjetskog rata, na prostoru nekadašnje Kraljevine uspostavlja se prvo Federativna, a onda i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija koja se, kako navodi Kovač, temelji na „trouglu“ sustava ideoloških vrijednosti predstavljenih kroz samoupravljanje, „bratstvo i jedinstvo“ i nesvrstanost, a koji djeluju kroz tri mehanizma društvene integracije: komunističku ideologiju, državno – tržišni sustav i federativno uređenje (Kovač, 2012: 87).

Sa druge strane, Europska Unija, promatrajući je kroz Europsku ekonomsku zajednicu osnovanu 1957. godine, može se smatrati posljedicom, ali i „djetetom“ Hladnoga rata (Becker, 2017: 843). Ova nadnacionalna tvorevina nešto je što i danas uspješno egzistira i što, logički se nadovezujući na prethodnu misao, svoju pravu snagu dostiže tek sa završetkom Hladnoga rata. Osnovni trokut europske zajednice u tom smislu su: mir, široka lista sloboda i socijalno-ekonomski prosperitet (Kovač, 2012:87).

Ako bismo mir doveli u vezu sa nesvrstanosti, bratstvo i jedinstvo sa slobodom, a samoupravljanje sa socijalno-ekonomskim prosperitetom, mogli bismo reći da se radi o dvije bliske kategorije. Ipak! U istu ravan možemo dovesti samo trenutak nastajanja SFRJ i EU, kao dvije tvorevine koje su imale sličnu (ili istu) početnu poziciju – i jedna i druga kao ideja o kojoj se promišljalo dugo prije same realizacije; i jedna i druga kao ishodi pobjede u prethodnom ratu i zajednice koje su trebale prevladati povijest sukoba europskih i južnoslavenskih naroda te uvesti „vječni mir“ i prosperitet.

I „Jugoslavizam“ i „Europeizam“ postavljamo u odnos identiteta, i to (supra)nacionalnih. Može li postojati Jugoslavija bez Jugoslavena i Europa bez Europljana?

I jugoslavenski i europski identitet možemo promatrati kao supranacionalne identitete, one koji ukupniju bez pretenzije da se potisnu ili zamijene nacionalni identiteti koji im se suprotstavljaju, shvaćajući ih ponekad ozbiljnom prijetošću baš zbog toga što minimiziraju njihov

značaj ne praveći razliku između „nas“ i „drugih“. Oni zapravo politički pokušavaju ujediniti pod supranacionalni krov čitav niz politički različitih nacionalnih identiteta (Pavković, 2014: 6). Paradoks se javlja u tome što niti SFRJ niti EU priznaju postojanje nacije „Europljani“, odnosno „Jugoslaveni“ (Pavković, 2014: 1). U tome je upravo odgovor na gore postavljeno pitanje. Europa bez Europljanja itekako može, jer je Europa i geografska odrednica koja podrazumijeva sve one koje žive na njezinu tlu. Sa druge strane, Jugoslavija bez Jugoslavena nema skoro nikakav smisao što se i obistinilo kada su potiskivani nacionalni identiteti, želje, pretenzije i/ ili frustracije isplivale na vidjelo nakon prvih višestranačkih izbora. Razlog zbog kojeg možemo zaključiti da EU, ipak, ima šansu u odnosu na SFRJ, sadržan je u shvaćanju da „kako društvo postaje više kompleksno, prethodni oblici nacionalnog identiteta u nacionalnoj državi, a koji su temeljeni na tradiciji, etničkom pripadanju, zajedničkoj kulturi, postaju zamijenjeni ustavnim (konstitucionalnim) patriotizmom³“ (St. John, 2021: 189).

Jugoslavizam je od supranacionalnog postao politički identitet, politička izjava koja podupire komunističko tumačenje bratskih naroda koji zajedno žive u jednoj državi temeljenoj na zajedničkom povijesnom mitu: otporu tijekom rata (Pavković, 2014: 4). Baš kako Pavković kaže, upravo su komunisti bili ti koji su oživjeli i Jugoslavene i jugoslavensku državu (Pavković, 2014: 3). U dvije posljednje tvrdnje može se sagledati potencijal neuspjeha jugoslavenskog projekta. Onda kada nije bilo vanjskog, počeli su se stvarati unutarnji neprijatelji. Naime, kako kaže Kovač: „...osnovno političko-ekonomsko pitanje Jugoslavije nikada nije bilo kako napraviti efikasan ekonomski sistem, nego kako postići političku integraciju kroz njenu federativnu institucionalnu strukturu“ (Kovač, 2012: 84). I (skoro) sve je u SFRJ bilo podređeno jednoj i jedinstvenoj političkoj figuri i ličnosti – lideru; On je taj koji arbitrira u bilo kakvom potencijalnom sukobu unutar države (Kovačević i Samardžić, 2016: 247). Neosporno je da je u slučaju SFRJ bilo riječi o supranacionalnom identitetu iz dva razloga:

1. Jugoslavenski supranacionalni identitet bio je „kanal“ za sintezu svih nacionalnih identiteta;

³ (Ustavni) Konstitucionalni patriotizam - odnosi se na kolektivni identitet koji se temelji na zajedničkoj političkoj posvećenosti uz uvažavanje zajedničkih principa i procedura koje facilitiraju javnim diskursom i samo-određenjem. (St. John, 2021: 189). Objasnjavajući ulogu političke kulture u društvu, Habermas kaže za konstitucionalni patriotizam da on „istodobno izoštrava svijest o mnoštvu i integritetu različitih oblika života koji koegzistiraju u multikulturalnom društvu“ (Habermas, 1994: 27). Konstitucionalni patriotizam, dakle, temelji se na posvećenosti ustavnom poretku prije svega.

2. Jugoslavenski supranacionalni identitet bio je vezan za državu, ne za naciju (Godina, 1998: 416);

I dok je u središtu pozornosti u SFRJ bilo pitanje postizanja političke integracije kroz federativne institucionalne mehanizme, EU je političku integraciju na svojim počecima nastojala osigurati kroz ekonomske institucije (Kovač, 2012: 87) naslanjajući se na ekonomske integracije sa kojima je proces europskih integracija i započeo. Značaj izgradnje političkog i supranacionalnog europskog identiteta ogleda se u tome što on, baš kao i ideja na kojoj je formalizirana uspostava EU, prevenira sve buduće suicidalne ratove (Pavković, 2014: 9). Koliko je ovo istovjetno situaciji u SFRJ jasno je iz temeljne ideološke krilatice „bratstvo i jedinstvo“ koja govori u prilog intenciji stvaranja novog društva bez ratova i destrukcije.

U usporedbi jugoslavenskog i europskog supranacionalnog identiteta, očita je poveznica u federalističkoj ideji i pristupu. On je u prvom slučaju manifestan dok je u drugom slučaju (i dalje) latentan. Ovaj „skriveni“ europski federalizam nešto je što proizvodi integrirani institucionalni sustav kojem nedostaje socijalna komponenta (Kovačević i Samardžić, 2015: 23).

Kako navodi Abram u svom članku, upravo je multikulturalni Jugoslavizam kroz promoviranje supranacionalnog identiteta koji je držao na okupu različite narode Jugoslavije, bio široko rasprostranjen i utjecajan, ali ne samo u SFRJ nego i drugim zemljama Istočne Europe nakon Drugog svjetskog rata pri čemu je ključnu ulogu igrao socijalistički patriotizam kroz poticanje integrativnih tendencija (Abram, 2014: 53). Najpraktičnije govoreći, poticanje integracije jugoslavenskog društva ispoljavalo se (do 60-ih) kroz:

- govore političara i najviših partijskih dužnosnika,
- objavljivanje njihovih tekstova u partijskim glasilima (Borba),
- usvajanje Ustava (točnije Ustavnog zakona) iz 1953. godine kojim se „ukidaju“ nacije kao suvereni dok na njihovo mjesto dolazi „radni narod“,
- popis stanovništva (1953.) u kojem se po prvi put moglo izjasniti kao „Jugosloven – neizjašnjen“,
- uspostavom srpsko – hrvatskog kao zvaničnog jezika SFRJ (1954.),
- uvođenjem i afirmiranjem socijalističkog samoupravljanja kao faktora u izgradnji jugoslavenskog identiteta

(Ivešić, 2020: 5-8);

Abram ističe da je ova tendencija bila prisutna izuzetno u prve dvije decenije nakon rata, što će reći do 1960-ih godina kada je i Jugoslavenski identitetski projekt prekinut (Pavković, 2014: 12). Kao faktore koje možemo identificirati za „raspad“ jugoslavenskog projekta možemo izdvojiti činjenice:

- da mu se u izgradnji suprotstavila slovenska, hrvatska i makedonska intelektualna elita tijekom 60-ih,
- da je početkom navedenog desetljeća SFRJ došla u težu ekonomsku situaciju,
- da su u ovom razdoblju i formalno priznata prava nacionalnim manjinama što je „anesteziralo“ argument u prilog potrebi izgradnje supranacionalnog identiteta čemu je dodatno poslužila,
- mogućnost izjašnjenja kao „Musliman“ u nacionalnom određenju na popisu stanovništva 1961. godine, ali i
- promjena Ustava iz 1963. godine kojim je vraćeno prethodno ukinuto Vijeće Naroda u Federativnu Skupštinu (Ivešić, 2020: 8-9);

Europski projekt je, za sada, uspješniji u izgradnji i opstajanju uprkos brojnim poteškoćama i izazovima. Zašto? Prije svega, biti „Europljanin“ često je povezano za postignuća same EU (Pavković, 2014: 16). Drugo, prazan prostor između (praktički) nepostojećeg društva i postojećeg upravljačkog sustava (institucija) popunjen je javnom sferom temeljenoj na „dopuštajućem koncenzusu“ (Kovačević i Samardžić, 2015: 23) sve do 90-ih godina kada iz ugla postfunkcionalista dolazi razdoblje „ograničavajućeg disenzusa“ zbog toga što nacionalne javne sfere igraju sve ozbiljniju ulogu u ocjenjivanju onoga što domaće političke elite rade i dogovaraju na europskoj razini zbog čega u tom smislu sami lideri sve češće moraju „gledati preko ramena“ (Hooghe i Marks, 2009: 5). Na kraju, jedinstvo EU temelji se na različitostima koje nemaju tendenciju homogeniziranja nego međusobnog (reciprocitetnog) priznanja i uvažavanja.

3. MLADI GRADE (Novu) JUGOSLAVIJU

Na temeljima onoga što je postavljeno kroz odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a), ali i kroz površinsko izučavanje povijesti SFRJ može se primijetiti da je ona bila projekt koji je nadograđivan na (tada) čvrstim temeljima ideološkog koncepta „Bratstva i jedinstva“ proizašlog iz zajedničke borbe protiv okupatora. Upravo je prepričavanje i ekranizacija slavne borbe svih „naroda i narodnosti“ Jugoslavije bio neizostavan sadržaj sustava formalnog obrazovanja, čime su djeca od najranije dobi bila i više no ideologizirana i politizirana do te mjere da je lider Jugoslavije – Josip Broz Tito, imao i pionire nazvane baš po sebi: Titovi pioniri. U brojnim obraćanjima i intervjuima Tito je naglašavao upravo značaj mladih. Tako je prilikom razgovora sa delegacijom srpske omladine 30. prosinca 1952. godine Tito izjavio:

„Nemamo granice, nije važno da li je neko Srbin, Hrvat, Slovenac ili neke druge nacionalnosti – on je Jugosloven... Jednom riječju, potrebno je stvoriti ideološko – političko i ekonomsko jedinstvo naše zemlje...“ (Režek, 2005: 135 u Tito, 1959: 338-339).

Jugoslavenski model rada sa mladima preuzeo je samo ono što se tijekom rata već pokazalo uspješnim i korisnim.⁴ ORA kao vid dobrovoljnog rada mladih pojava je koja je razvijana posebice nakon rata (Ristanović, 2014: 1123) i nešto što autori nazivaju „društvo u malom“ (Mihailović, 1985: 7).

U samom početku obnove i izgradnje nove države upravo mladi su smatrani praznom pločom na kojoj se trebaju iscrtati obrisi budućeg društva – mladi su idealna kategorija za prihvaćanje i reproduciranje „transformativnog znanja“ (Zubak, 2013: 48). Također, političkom naobrazbom kao mobilizirajućim faktorom i povećanjem sadržaja za mlade ostavlja im se sve manje prostora za konzumiranje navika i poriva koji su po režimu ocijenjeni kao loši i 'dekadentni' (Zubak, 2013: 49).

Čak se i dobrovoljni rad, osobito omladine, uklapao u ideološku matricu tumačenja Marksizma, gdje se besplatnost rada shvaćao kao povratak autentičnosti rada i ukidanje najamnog odnosa (Ristanović, 2014: 1123).

⁴ Omladinske radne akcije svoj početak vežu za žetvu u Saničkoj dolini, krajem ljeta 1942. godine i formiranje Prve udarničke poljoprivredne brigade u selu Vojići kod Ključa (Mihailović, 1985: 199).

No, prije nego što počnemo govoriti o samim ORA, važno je znati da one nikako nisu čisto jugoslavenski izum nego su postojale u različitim kontekstima i oblicima te državama, dok se dobrovoljni i volonterski rad javlja kroz čitavo 20. stoljeće (Matošević, 2015: 94).

3.1. Povijest Omladinskih radnih akcija

Dragić Kačarević u svom djelu „Karakter i vaspitni značaj radnih akcija omladine“ (1960) povezuje nastanak ideje radnih akcija za Sovjetski Savez proljeća 1919. godine, nakon dva Lenjinova govora posvećena teškom stanju transporta i kontrarevolucije na Istočnom frontu (Senjković, 2016: 259 u Kačarević, 1960: 8-10). Ono što su za SFRJ bile ORA, za Sovjetski Savez bili su „Subotnjiki“⁵ koje je u svom članku iz lipnja 1919. godine i sam Lenjin opisao kao „pobjedu nad navikama koje je prokazani kapitalizam ostavio u nasljedstvo radnicima i seljacima“ (Chase, 1989: 112). Tito je govorio da je ORA „najbolja škola za našu omladinu“ (Popović, 2010: 282). S druge strane, prve radne akcije u Jugoslaviji pojavljuju se još za vrijeme rata i čitavo jedno razdoblje nastanka i razvoja ORA naziva se „ratnim radnim akcijama“, točnije „radnim akcijama tijekom Narodno-oslobodilačke borbe“ (Mihailović, 1985: 8-9). Prve oblike ORA-e još u 1941. godini organiziraju Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i Udruženi savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) (Ristanović, 2014: 1126).

Ako promatramo kroz definiranje povijesne periodizacije ORA-a, imamo nekoliko tumačenja. Saša Vejzagić (2013) govori o tri faze ORA-a na temelju organizacijske, ideološke, ekonomske i političke svrhe (Vejzagić, 2013: 12):

- Nulta faza (1941. – 1945.),
- Prva faza (1945. – 1952.) koju autor naziva fazom rekonstrukcije i razvoja te političke i ideološke stabilnosti,
- Druga faza (1958. -1966.): Faza „self – menadžmenta“ i
- Treća faza (1970e – 1980e);

⁵ Subitnjiki – naziv za masovne radne akcije u SSSR koje su ime dobile po spontanom okupljanju simpatizera i članova Komunističke partije koji su se u (**subotu**) ujutro 12. travnja 1919. godine okupili na moskovskoj željezničkoj stanici kako bi popravili lokomotive koje su trebale prevesti ljudstvo i materijal na Istočni front gdje je Crvena Armija imala poteškoće u nastupanju Bijele Armije generala Kolčakova. Okupljenih 15 dobrovoljaca ovaj zadatak ispunilo je do 6 sati navečer. Ovo dešavanje bilo je inspiracija i motivacija za sve kasnije „Subotnjike“ od kojih se prvi masovni dogodio 10. svibnja 1919. godine na pruzi Moskva – Kazanj okupivši 205 volontera (Chase, 1989: 111).

Sa druge strane, u organizacijskom smislu, Srećko Mihailović (1985) govori o dvije faze u razvoju ORA-a (Popović, 2010: 287 u Mihailović, 1985: 63, 166):

- Prva faza: kasne četrdesete pa do ranih šezdesetih; koju karakterizira težak fizički rad dok su radne akcije fokusirane na infrastrukturne projekte i velike graditeljske pothvate.
- Druga faza: rane šezdesete do devedesetih; koju karakterizira opušteni karakter akcija, gdje je zabava osnovni motivirajući element dolaska i boravka na akcijama dok se u graditeljskom smislu radi na uređenjima šetališta i građenju rekreativnih centara.

U tom smislu, Mihailović daje najkonkretniji mogući zaključak praveći klasifikaciju razvoja ORA-a prema veličini, karakteru i poslovima te ih dijeli na:

- Radne akcije tijekom NOB-a (1941.- 1945.)
- Velike postratne radne akcije (1945. – 1951.)
- Lokalne radne akcije (1952. – 1957.)
- Oživljavanje velikih radnih akcija (1958. – 1964.)
- Lokalne radne akcije (1965. – 1967.)
- Reafirmiranje dobrovoljnog omladinskog rada (1968. – 1990.)

ORA-e su trajale koliko i SFRJ. Posljednja ORA zabilježena je u Banjaluci 1990. godine čime možemo zaključiti da se radi o jednom od „najjugoslavenskih fenomena ikada“ (Senjković, 2016: 284).

U svakom slučaju, ORA-u možemo shvatiti kao oblik neplaćenog rada mladih koji je težio obnovi i izgradnji zemlje nakon rata 1945. godine (Ljubojević, 2020: 177, 180). Kako navodi Ljubojević, ORA-e su doživjele svoj vrhunac u kontekstu napora za izgradnju i rekonstrukciju države nakon rata (Ljubojević, 2020: 177), ali su i „doprinijele novim razvojnim planovima povezanim sa infrastrukturom... kao i obrazovanjem, sportom i kulturnim prostorima“ (Ljubojević, 2020: 180).

Autorica u ovom dijelu zaključuje sa ključnom poantom za shvaćanje prirode ORA-e. Naime, iako su ORA-e bile izuzetno politički motivirane i vođene, one imaju volontersku narav što im daje za pravo da budu uspoređivane sa aktualnim shvaćanjem pojma volonterizma i modelima volontiranja diljem svijeta (Ljubojević, 2020: 180).

ORA-e imaju itekakav značaj u stvaranju i oblikovanju socijalističkog čovjeka novog doba, baš onakvog kakvoga je ideologija i njezin politički izraz oslikan u Komunističkoj partiji Jugoslavije željela. Radne akcije su u svakom slučaju bile „čvrst ideološki koncept i osnovni alat za konstrukciju jugoslavenske omladine“ (Popović, 2010: 299), ali koliko god se ondašnja vlast možda trudila da izazove efekte nastajanja i narastanja novog jugoslavenskog čovjeka sutrašnjice, izgleda da su mlađe i bolje obrazovane generacije bile te koje su odbijale službenu ideologiju koja je propagirala Jugoslavene kao naciju (Pavković, 2014: 5). Upravo je „napuštanje“ ideje jugoslovenstva u drugoj polovici 60-ih godina bilo prekretna točka, jer je nacionalni (u ovom slučaju republički) princip bio uveden i sveprisutan (od politike i partijskih komiteta pa do sporta), te je vakuum koji je pri tome nastao „ispunjen starom primordijalnom i novom nacionalnom identifikacijom“ (Ivešić, 2020: 15).

Dva su razloga koja su doprinijela postepenom jenjavanju važnosti ORA-a krajem 1980-ih: prije svega politika „udarništva“ sa prenaplašenom obvezom isključivog fizičkog rada i očita ideološka indoktrinacija koja je postajala sve irelevantnija (Ljubojević, 2020: 191). Sa druge strane, gotovo da se i ne zna da su ORA-e skoro bile ugašene kao projekt (1952.) zbog svoje „neprofitabilnosti“ (Vežzagić, 2013: 13).

Kao osnovni motivirajući faktor za učešće u ORA, Popović navodi „izgradnju kvalitetnih interpersonalnih relacija“ (Popović, 2010: 294), ali i govori o integrativnoj kategoriji i potkategorijama motiviranja. On ističe da su prijateljstva glavna integrativna kategorija u istraživanjima o motivaciji za učešće u ORA, dok se u potkategorijama kao motivi naglašavaju: ponovno druženje sa starim prijateljima, ponovna uspostava kontakata ili sticanje novih poznanstava, provođenje slobodnog vremena u velikim kolektivima, upoznavanje sa različitim životnim stilovima, uživanje u novim ORA-ma sa prijateljima iz brigada (Popović, 2010: 295 u Kuzmanović, 1978: 664). Neminovno je da su druženje, prilika za upoznavanjem vršnjaka i mladih iz svih dijelova SFRJ koju vam je (tada) kao mladoj osobi netko omogućio bez financijske kontribucije itekako motivirali brigadire/ ke na dolazak i učešće u ORA.

U poslijeratnim godinama zabilježeno je učešće preko 2 milijuna mladih koji su ostvarili preko 80 milijuna dobrovoljnih radnih dana, zaključivši da je svaki deseti stanovnik SFRJ bio sudionik neke od ORA-e (Mihailović, 1985: 197). Zahvaljujući radnim akcijama izgrađeno je 17 pruga (Ristanović, 2014: 1127), autoput „Bratstva i jedinstva“ (Njegove dionice od Ljubljane do Zagreba

i od Zagreba do Beograda), tvornice, 5 hidroelektrana, mostovi i još puno toga (Ristanović, 2014: 1128). Najobimnije akcije, sa najviše rezultata bile su one na lokalnoj razini koje su se održavale između 1953. i 1958. godine (Ristanović, 2014: 1128), dok se za jubilarnu godinu ORA-a uzima 1977. godinu u kojoj je bilo oko 15 ORA-a diljem SFRJ-a (Ristanović, 2014: 1129).

3.2. Karakter, svrha i cilj nastanka

ORA-e su prije svega omladinske i prema načinu organiziranja i prema ciljnoj grupi (Mihailović, 1985: 21) i radne, koje su, osim izgradnje države u najvidljivijem mogućem smislu, za rezultat imale i podizanje turističke kulture kod mladih (Popović, 2010: 283).

Srećko Mihailović (1985) jasno i precizno definira prvobitno elemente u kojima se već daju naslutiti i karakteristike ORA-a koje izvodi u istom radu. On kao elemente ORA-e definira: omladinski karakter akcija, organizacijski karakter rada i života na samim akcijama, dobrovoljnost, privremenost, jednaki uvjeti, samostalnost osiguravanja uvjeta za život i rad, fizički rad kao temelj, specifičnost aktivnosti i odnosa na radnim akcijama, afirmacija socijalističkih vrijednosti, društveni karakter (kolektivne potrebe i interesi) te osobni karakter (individualne potrebe i interesi) (Mihailović, 1985: 8). Prateći ovu logiku, Vejzagić definira ORA-e sljedećim ključnim karakteristikama: one su „bazeni“ radne snage koja radi na specifičnim projektima u određenom vremenskom periodu, tako da su sudionici podijeljeni u radne skupine dok je sve kontrolirano primjenom principa vojne hijerarhije pri organiziranju događaja (Vejzagić, 2013: 23). „Akcijaši“⁶ su tijekom svih godina provedbe i organiziranja ORA-a bili izloženi teškom fizičkom radu kao temeljnoj komponenti ove vrste događaja, čak i onda kada je tehnika i tehnologija toliko uznapredovala da možda za nekim akcijama i nije bilo potrebe. Ipak, kako su ORA-e „postale ključni alat u razvoju Jugoslavenske komunističke ideologije“ (Popović, 2010: 279), fizički i „udarnički“ rad omladine sa svih strana i čitavog prostora SFRJ oslikavao je i afirmirao tezu da i „nemoguće postaje moguće“. O značaju akcija u više navrata govorio je i sam Josip Broz Tito, ističući odlučnost mladih u izgradnji ne samo socijalističke zemlje nego i novog socijalističkog čovjeka: „Omladinske radne akcije ne samo da su dale značajan materijalni doprinos u našoj socijalističkoj obnovi nego su doprinijele etičkoj, političkoj i ideološkoj nadgradnji mladih...“ (Popović, 2010: 283 u Tito, 1952: 82-83).

⁶ Akcijaš je naziv za osobu koja je učestvovala na radnim akcijama.

Govoreći o karakteristikama ORA oslanjamo se na tumačenje Srećka Mihailovića koji govori o pet ključnih:

1. Dobrovoljnost
2. Odgoj
3. Rad
4. Organizacijska samostalnost i
5. Polifunkcionalnost (Mihailović, 1985: 19).

Radne akcije bile su dobrovoljne akcije organizirane omladine Jugoslavije, koje su imale rad kao svoju centralnu komponentu. Slobodno vrijeme i drugi organizirani sadržaj težio je odgoju onih koji su boravili na akcijama što u formalnom što u neformalnom smislu. Svime ovime osiguravalo se da ORA ima više funkcija u samom društvu čime je njihov značaj bio još veći.

Radne akcije, koje Baković još naziva i „društvenim laboratorijama“ organizirane su tako da ispune nekoliko važnih zadataka. Prije svega, one su bile „win-win“ situacija i za omladinu i za vlast. Sa jedne strane komunističke vlasti su trebale način za širenje svoje baze (Baković, 2015: 31) ali, možda i još važnije, mjesto u kojemu će moći vršiti selekciju i regrutaciju budućeg kadra Komunističke partije Jugoslavije (Popović, 2010: 285). Sa druge strane, onima koji su bili dio akcija na raspolaganju je bio čitav niz sadržaja kojim su mogli obogatiti osobna iskustva i bolje utjecati na svoju „društvenu pokretljivost“ (Baković, 2015: 31). Za razliku od onih prvih ORA po završetku rata, kasnije ORA-e doživljavajući svoju transformaciju bile su shvaćane i prihvaćane kao idealno mjesto za zabavu, druženje i kvalitetno slobodno vrijeme tijekom ljetnjih praznika. O tome svjedoči i citat iz časopisa „Stvaraoci neodoljivog poleta“ u kojem se prilikom osvrta na ORA iz 1967. godine u usporedbi sa ranijim ORA-ma kaže: „...broj učesnika se smanjio, smjene su kraće, uvjeti rada i života su poboljšani, hrana je raznovrsnija i kvalitetnija a prilike za učenje i zabavu su ogromne“ (Popović, 2010: 289 u Spasović i Mihailović 1980: 122).

Isti autor ističe kako su ORA-e zapravo imale najvažniju ulogu u opismenjavanju mladih koji što zbog rata što zbog ondašnjih uvjeta za život nisu bili pismeni. Smanjenje nepismenosti kod mladih, njihova emancipacija i dodatno obrazovanje na samim akcijama zasigurno su, kako i autor navodi „najveći uspjeh“ ORA-a (Baković, 2015: 45). Znajući sve ovo možemo reći da je osnovna funkcija ORA zapravo bila „borba protiv nejednakosti i nepismenosti“ (Popović, 2010: 281).

Interesantno je da ovako konceptualizirane i implementirane akcije od osobite važnosti i značaja za doba u kojem nastaju i u kojem se razvijaju, uopće nisu imale ujednačene i nedvojbeno uspostavljenje ciljeve. U bivšoj Jugoslaviji, pitanje ORA-a bilo je, pravno promatrano, definirano kroz svega 3 opća dokumenta: Pravilnik o organiziranju Omladinskih radnih brigada, Pravila o organiziranju radnih akcija, Republički društveni ugovor o Omladinskim radnim akcijama (Mihailović, 1985: 27). Kada bi se sažimali, ciljevi iz ovih dokumenata mogli bi se predstaviti kao:

- doprinos izgradnji zemlje,
- njegovanje i obogaćivanje tekovina Narodno oslobodilačke borbe,
- bratstvo i jedinstvo,
- građenje pravilnog odnosa ka radu i vrednovanje rezultata rada,
- sticanje i produbljivanje radnih navika,
- izgradnja samoupravne svijesti,
- razvoj i njegovanje društvenih odnosa; (Mihailović, 1985: 27)

Popović, primjerice govori o višestrukim ciljevima ORA-a: spajanje mladih, kolektivni duh, funkcionalan novi čovjek koji treba aktivno participirati u viziji bratstva i jedinstva (Popović, 2010: 281). Ipak, ono što Mihailović zaključuje jeste da ne postoji suglasnost o ciljevima na institucionalnoj razini te da postoji različita hijerarhija ciljeva, ciljevi su preopćeniti, nema metoda za njihovo adekvatno ostvarenje, manje – više sve je prepušteno slučaju, a kao zaseban problem javlja se i pitanje tumačenja ovako postavljenih ciljeva gdje se ne zna tko je arbitar u smislu izvornog tumačenja (Mihailović, 1985: 27-28).

Naknadno, Mihailović radi dopunu karakteristika ORA-a (u usporedbi sa str. 19) pri čemu pored dobrovoljnosti kao karakter ORA-a dodaje još i rad kao cilj i motiv učešća, ostvarivanje ciljeva koje se odnose na rad i radne efekte, ulogu rada kao određivanja koncepta i kvaliteta radnih akcija, nužnost postojanja fizičkog rada, ravnopravnost fizičkog rada i društvenih aktivnosti (Mihailović, 1985: 42). U tom smislu možemo zaključiti da se kod ORA-a rad uspostavlja kao indikator i zauzima centralno mjesto u usporedbi sa svim ostalim elementima. Upravo je rad, kako navodi Popović, posebice “kasnih 1960-ih... ostao osnovni razlog za postojanje omladinskih radnih brigada, ali više nije predstavljao temeljni cilj niti motiv mladima za učešće“ (Popović, 2010: 299) nego su to postali: sklapanje prijateljstava i zabava (Popović, 2010: 295).

U tom smislu, ORA su proživjele u svojoj povijesti čitav niz transformacija, ali ono što se nije mijenjalo jeste njihova svrha i krajnji cilj – stvaranje novog socijalističkog čovjeka sa jugoslavenskim (supra)nacionalnim identitetom. To je posebice vidljivo u tome što su se akcije odvijale u kontroliranim uvjetima sa propagiranjem uvijek istih ideoloških matrica. Jasno je da je riječ o omladinskom programu usmjerenom na popunjavanje slobodnog vremena omladine kako bi se preveniralo buntovništvo i otpor ka vlasti na način da se mladima pruži prilika da budu konstrukt „nove zemlje“ i novog (socijalističkog) društva. Ovime ne samo da su mladi postajali herojima o kojima su slušali priče i gledali filmove, nego su po povratku sa akcija pronosili duh i ideju državne politike. U tom smislu, poklapa se i razdoblje „slabljenja“ ORA sa slabljenjem i „porazom“ projekta stvaranja jugoslavenske nacije (polovina 60-ih). Ipak, ORA-e se i danas evociraju u pozitivnom smislu kao nešto što je vrijedilo i imalo smisla baš zbog toga jer je ovaj projekt pripadao mladima. Koliko je on uspio u tome da afirmira Jugoslavene kao naciju, ostaje da se odgovori nekim novim akademskim dostignućima.

3.3. Modeli provedbe

ORA-e su prije svega jednokratni događaji koji su se (uglavnom) realizirali tijekom ljetnjih mjeseci, onda kada su učenici i studenti koji čine većinu populacije mladih bili na praznicima. Ono što je u jednom momentu shvaćeno jeste da su radne akcije bile idealno mjesto za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i pregršt sadržaja koji se u istom tom (ljetnom) razdoblju sigurno ne bi dešavao u bližoj okolini pojedinca. Čak i pod cijenu teškog i napornog fizičkog rada, ORA-e su dobivale na svom značaju i atraktivnosti. Samo sudjelovanje na radnim akcijama predstavljalo je određeni vid nagrade za uloženi rad, trud i vrijeme, iako su motivi bili i više no različiti (Matošević, 2015: 102).

Ono što je zasigurno akcije činilo tako privlačnima jeste bogat društveni život koji je slijedio nakon svakog napornog i dobro odrađenog posla. Primjerice, Matošević navodi kako su omladinske radne akcije krajem pedesetih godina pa nadalje ostvarivane kroz ravnotežu između manualnog i kulturno-prosvjetnog rada (Matošević, 2015: 102), dok Popović navodi kako su one bile drugačije u odnosu na one početne koje su koristile „težak fizički rad“ kojima je jedini fokus bio obnoviti i izgraditi što više toga u što kraćem vremenu (Popović, 2010: 280).

Život na akcijama mogao bi se, kako kaže Baković, podvesti pod dvije kategorije: fizičke i intelektualne. U ovim prvima vodilo se računa o fizičkoj spremnosti i zdravlju „akcijaša“ tako što su „ove aktivnosti uključivale jutarnju gimnastiku, vojni trening, obuku za polaganje vozačkog, sportska i atletska nadmetanja“ (Baković, 2013: 43). Opismenjavanje novog i intelektualnog mladog jugoslavenskog čovjeka zahtijevalo je posvećenu političko – ideološku naobrazbu koja je bila „najvažniji ne-fizički program organiziran za brigadire“ (Baković, 2013: 43). Na ovaj način kreatori programa su bili u poziciji da prodube svoju ideološku platformu tako što će se nadati da će upravo brigadiri po povratku kući biti najbolji ambasadori ideje „bratstva i jedinstva“ (Baković, 2013: 43).

Da bi se kroz same akcije dobrovoljni i volonterski rad adekvatno valorizirao stvarana je „paralela između osobne žrtve i ratnih herojski pothvata“ (Popović, 2010: 284) kako bi se brigadiri dodatno motivirali shvaćajući veličinu svoje žrtve jednaku onoj koju su podnijeli heroji o kojima znaju samo iz priča u školskim klupama. Osim toga, uvedena je i titula „udarnik“ koja je bila dodjeljivana samo onima koji su premašivali normu i time se mogli isticati od drugih uživajući kasnije u nekim beneficijama koje je ta „titula“ nosila sa sobom (Popović, 2010: 284).

U ideološkom smislu provedbe ORA-a, Mihailović identificira nekoliko ideoloških dimenzija. Prvu možemo nazvati dimenzijom idejno-političkog rada, a drugu dimenzijom omladinskog rada. Prva za konzekvence ima sa jedne strane (iz ugla organizatora) ideološko-politički pristup u samom radu i organiziranju akcija, dok (iz ugla sudionika) sa druge strane stoji pasivno prihvaćanje ideologije i uvjerenost u ispravnost ideologije kao motiva svog dolaska. Druga dimenzija govori o tome da je omladinski rad vezan samo za određene ideološke sustave, točnije da u različitim ideološkim sustavima ima različito shvaćanje i model implementiranja (Mihailović, 1985: 137⁷).

Kao što je prethodno rečeno, sam model provedbe mijenjao se protokom vremena, između ostalog i zbog toga što nisu postojali jasni i nedvojbeni ciljevi koji bi bili matrica za praćenje rada. U tom smislu, i Popović i Mihailović definiraju korake u promjeni ORA-a pri čemu iz njih Popović izvodi svoju tablicu faza u razvoju ORA-a. Kao ključne korake u promjeni ORA-a Popović označava:

- podmlađivanje, tj. uključivanje osnovnoškolaca u ORA-e, a koji su ranije bili isključivani kao ciljna skupina zbog teškog fizičkog rada koji je bio prisutan u počecima ORA-e,

⁷ Sam sadržaj idejno-političkog rada predstavljen je u tablici 18 kod Mihailovića na str. 146.

- zatim otvaranje ORA-e ka ženama i djevojkama (djevojčicama) iznoseći podatak da 1974. na radnim akcijama u Srbiji ima minimalno 20% žena,
- promjenu u percipiranju ORA-e kao prilike za (besplatno) putovanje,
- promjenu u raspodjeli zadataka (Popović, 2010: 290-291);

Nekoliko desetljeća ranije, kako govori Mihailović, dešavaju se i sljedeće promjene:

- nagle (i česte) oscilacije u njihovom broju i veličini,
- smanjenje njihovog ekonomskog značaja,
- smanjenje uloge kao kanala socijalne pokretljivosti,
- smjena motiva kod sudionika,
- promjena strukture,
- izmjene u rukovođenju i odlučivanju,
- prelazak na projektno financiranje⁸,
- manjak suradnje sa drugim organizacijama i institucijama koje su bile tradicionalni prijatelji radnih akcija (Mihailović, 1985: 9);

Temeljem svih navedenih strukturalnih promjena, Popović zaključuje kako se ORA-e dijele na sljedeće periode:

- Velike brigadne ORA-e na federalnoj razini čiji su organizatori NOJ i SSOJ, 1946. – 1951.
- Republički nivo i LORA-e (Lokalne omladinske radne akcije), 1951. – 1957.
- Republičke – Savezne omladinske radne akcije, 1958. – 1964.
- Republičke – ORA-e, 1965. – 1967.
- Republičke i lokalne akcije (Vrlo malo na Saveznoj razini), 1968. – 1990.

Kao što se iz ovog poglavlja može primijetiti, ne postoji znanstvena suglasnost oko točnih vremenskih razgraničenja u fazama sprovedbe ORA-e. Uočavanje strukturalnih promjena nagnalo je Mihailovića na formuliranje metodskih napomena:

- česta promjena u prioritetima akcija vodi zapostavljanju bogatstva akcijaškog života i siromašenju značaja „akcijašenja“;

⁸ Vejzagić navodi kako je federativni nivo vlasti u jednom trenutku odbacio odgovornost financiranja te je NOJ (Narodna omladina Jugoslavije) morala aplicirati na projekte kako bi implementirala ORA-u (Vejzagić, 2013: 14).

- konzerviranje „akcijašenja“ (samozadovoljstvo postignutim na radnim akcijama) pri čemu je bitnija forma od sadržaja akcija;
- planiranje promjena na akcijama nužno, jer ponestaje stvarnih promjena koje se dešavaju (Mihailović, 1985: 171, 172);

Stvari koje je ovdje iznio, ispostaviti će se pet godina prije raspada SFRJ-a, već su ukazivale da je određena akcija i više nego potrebna.

4. MLADI GRADE (Solidarnu) EUROPU

Da se ne bismo doveli u zabludu da mladi grade Europu, odmah treba razjasniti da se u ovom poglavlju prvobitno misli na EU koja nastaje po završetku Drugog svjetskog rata.

Ratovima razoren i izmučen geografski prostor postajao je svjesniji posljedica sukoba i kao takav zapao u jedan novi, do tada neviđeni model ratovanja – Hladni rat, koji se najslikovitije mogao pokazati upravo na europskom tlu.

Sama ideja EU-a može se shvatiti kao „najrazvijenija postnacionalna politika kao i jedan od najprominentnijih modela višerazinskog upravljanja“ (Telcian, 2015: 107). Kako se razvijala EU tako su se razvijale njene institucije, modeli upravljanja i načini donošenja odluka. Svojim kontinuiranim proširivanjem dokazala je kako je ona ideja kojoj se mnogi priklanjaju, ideja sa realnom političkom i ideološkom podlogom koja je, ako se prisjetimo vremena i konteksta u kojem je nastajala, velikim dijelom temeljena na ideji solidarnosti.

Iako solidarnost možemo promatrati kao „nacionalni koncept“ za koji Bačlija Knoch i Nicodemi kažu da je „dijeljen među nekolicinom nacija koje podupiru taj koncept“ (Bačlija Knoch i Nicodemi, 2020: 47), Oxford rječnik definira „solidarnost“ kao imenicu koja znači: „jedinstvo ili sporazum osjećanja ili akcija, posebice među individuama sa zajedničkim interesima; zajednička potpora unutar grupe“ (Bačlija Knoch i Nicodemi, 2020: 20). Prethodno citirane autorice navode nas na razmišljanje kada ukažu na očitu razliku između: Solidarnosti i europske solidarnosti, ali i solidarnosti u Europi i Europske solidarnosti “ (Bačlija Knoch i Nicodemi, 2020: 47). Kako nešto što je zajednički sadržitelj EU-a i jedna od njenih temeljnih vrijednosti, stvara toliku konfuziju u tumačenju? „U pragmatičnim uvjetima“ kako navodi St. John „Europska solidarnost je veza u kojoj individualni akteri (ljudi/ narod) i kolektivni akteri (države članice) pronalaze kolektivno *mi* radije no *ja* u procesu donošenja odluka ili u situacijama u kojima se europski blok suočava sa izazovima“ (St. John, 2021: 190). U europskom kontekstu ovo ima smisla jer izgleda puno lakše stati iza kolektivnog identiteta koji tada preuzima i kolektivnu odgovornost za poteze koji naizgled i neće imati onakav rezultat kakav bi trebali postići.

Solidarnost kakvu EU danas najviše koristi i kakvu je najviše spremna poticati zapravo je „politička solidarnost“ i to ona ugrađena u Lisabonski ugovor iz 2009. godine kao „višestruka politička solidarnost“ koja garantira da će sve države članice, u slučaju kriza, djelovati zajedno (Bačlija Knoch i Nicodemi, 2020: 49). S druge strane „ključna odlika moderne demokracije“ u

EU, kako navode Kovačević i Samardžić, postaje „pravo participiranja“ (Kovačević i Samardžić, 2015: 23). Dakle, može se reći da je solidarnost za modernu EU shvaćena kao kolektivni politički termin. Naravno, ne treba isključivati utjecaj civilnog društva, koje za EU igra jednu od važnijih uloga, jer se upravo njime nastoji kompenzirati nepostojanje izvorne europske javnosti. Upravo je ovo istovremeno i velika prijetnja za EU, jer s jedne strane postoje mehanizmi i donošenje odluka na zajedničkoj razini, ali bez mogućnosti za socijalnu integraciju na cjelokupnom teritoriju EU (Kovačević i Samardžić, 2015: 25). Kako bi potpuno oživjela „europsku javnost“, EU nedostaje jedan izuzetan alat u rukama svih suverenih država – sustav formalnog obrazovanja. Zbog toga je neformalno obrazovanje kroz aktivnu ulogu civilnog društva mjesto od posebnog interesa za EU jer se u toj sferi stvara najviše „Europljana“. Kako navodi St. John „ako je neformalno obrazovanje učenje koje se organizira van institucija formalnog obrazovnog sustava, onda je EU uistinu u dobroj poziciji da razvija i koordinira programima europskog građanskog obrazovanja, poželjno u suradnji sa drugim visokoobrazovnim institucijama“ (St. John, 2021: 266). U ovom smislu ono je svakako nešto što je namijenjeno upravo mladima, koji učeći i usvajajući nove vrijednosti imaju šansu da u budućnosti grade isto takvo ili još uspješnije (europsko) društvo.

Nije za EU nova niti ideja o dobrovoljnom radu i volontiranju. Prije bi se ova priča mogla shvatiti kao nešto što je nakon rata samo doživjelo svoje definitivno uspostavljanje u društvima diljem svijeta, jer je već 30-ih godina prošloga stoljeća, kako navodi Senjković citirajući Kačarevića, dobrovoljni rad reguliran „u nizu europskih zemalja (Senjković, 2016: 260 u Kačarević 1960: 8-10).

4.1. Razvoj europskih programa za mlade

Europski programi za mlade imaju svoje korijene u europskom omladinskom pokretu za koji Senjković, navodeći djelo Arthura Gilletta, Amerikanca sa dugogodišnjim iskustvom u civilnoj službi na međunarodnoj razini, kaže da svoj prvi oblik ima u obnovi mjesta *Esnes* blizu Verduna 1920. godine gdje su u akciji „sudjelovali volonteri iz Francuske, Švicarske, Njemačke, Velike Britanije, Mađarske, Austrije i Nizozemske“ (Senjković, 2016: 261). O tome kako je jedna presuda sredinom 1980-ih godina povijesno promijenila tijek razvoja europskih programa za mlade najbolje svjedoči sljedeće:

1985. godine francuski student *Francois Gravier* želio je studirati animaciju za crtane filmove na ne-sveučilišnoj instituciji u Liegeu u Belgiji. Institucija je Gravieru prepoznala kao stranog studenta i pri tomu primijenila pravila i naplatu kao prema studentu strancu. Osjećajući se diskriminiranim, *Gravier* je obznanio svoj slučaj i zahtijevao izuzeće. Kako je njegov zahtjev odbijen, slučaj je otišao ka Europskom sudu za ljudska prava koji je protumačio i propisao da svim studentima treba da bude osigurano stručno usavršavanje i osposobljavanje u drugim državama članica prema istim uvjetima kao prema domaćem stanovništvu.

Ovo, dakle, može biti shvaćeno kao temelj za uspostavu europskog programa razmjene i mobilnosti studenata i sveučilišnog osoblja što je dovelo do kreiranja programa kojeg i danas poznajemo pod nazivom Erasmus (St. John, 2021: 91). Njegova osnovna uloga ogleda(la) se u tome što: „promovira veću mobilnost među studentima i osobljem, podupire sveučilišnu suradnju na projektima kurikuluma i osnažuje šire međusobno priznanje visokoškolskih kvalifikacija“ (St. John, 2021: 92). Bile su potrebne dodatne tri godine da bi se konačno neki oblik programa uspostavio kada je 1988. godine usvojen program pod nazivom „Youth for Europe“⁹ (St. John, 2021: 94).

Programi koji su se u kratkom razdoblju nakon ovoga osnivali dali su doprinos povećanju institucionalne zainteresiranosti za formaliziranje volonterskog dobrovoljnog omladinskog rada na europskoj razini (Ljubojević, 2020: 188).

Većina ovih programa imala je u sebi edukativnu komponentu ispoljenu kroz princip cjeloživotnog učenja. Upravo je princip cjeloživotnog učenja i njegova promidžba od strane Europske komisije označen kao najvažniji alat neformalnog i informalnog učenja u kreiranju „Europske dimenzije“¹⁰ (Hagh Talab, 2013: 32). Na ovakav način ne samo da su drugi (tj. svi) u istoj prilici da uče jedni o drugima nego su u stanju da osvijeste sebe i objektivno sagledaju osobne kulturne vrijednosti i norme (Hagh Talab, 2013: 66).

Konačno je ideja o programu posvećenom volontiranju mladih u Europi i šire zaživjela 1996. godine kao dvogodišnja pilot verzija pod nazivom Europska volonterska služba (EVS) predstavljajući inicijativu Europske komisije (Hagh Talab, 2013: 13). Već je nakon ovoga

⁹ Mladi za Europu.

¹⁰ Europska dimenzija ovdje je mišljena u svjetlu Preporuke Vijeća EU o zajedničkim vrijednostima, uključivom obrazovanju i europskoj dimenziji poučavanja. Ovom Preporukom nastoji se „kod građana pobuditi osjećaj pripadnosti školi, zajednici, zemlji i europskoj obitelji prenošenjem zajedničkih vrijednosti, osiguravanjem uključivog obrazovanja te poučavanjem o Europi i njezinim državama članicama“ (Vijeće EU, 2018: 3).

volonterizam kao i civilno društvo dobilo na značaju i to kroz Deklaraciju br. 38 Ugovora iz Amsterdama iz 1997. koji je stupio na snagu 1999. godine (*Voluntary Service Activities*) prepoznajući njihov značaj za razvoj društvene solidarnosti (Ljubojević, 2020: 188).

Značajan iskorak u razvoju europske strategije za mlade pokazan je na primjeru Lisabonske strategije iz 2000. godine koja kroz postavljanje pitanja „moderniziranja Europskog socijalnog modela najspecifičnije adresira poboljšanje edukacije i treninga za brojne skupine, uključujući mlade“ (Ter Haar i Copeland, 2011: 7). Definitivna posvećenost efikasnijoj provedbi, ali i koordiniranju europskim programima za mlade pokazana je predstavljanjem metode otvorene koordinacije (OMC) u veljači 2002. godine čime je Europsko vijeće jasno i nedvojbeno pokazalo apsolutnu zainteresiranost za ovu oblast (St. John, 2021: 100).

4.2. Europske snage solidarnosti – nastanak i okruženje

Nadovezujući se na prethodnu diskusiju, a da bismo potpuno razumjeli uvođenje pojma Europske snage solidarnosti (ESC) potrebno je napomenuti da je ovaj program nešto što je izraslo, ali i nadraslo Europsku volontersku službu (EVS), koji je prethodio ESC, ali ne kao neovisan program nego kao integrirani dio Erasmus+ programa. Ovaj program, koji je 1998. godine implementirala Europska komisija s ciljem mobilnosti mladih volontera, čije su dobne granice bile postavljene između 18 i 26 godina do 2007. godine, kada je gornja granica povećana na 30 godina, dao je nemjerljiv doprinos povezivanju i razvoju europskog (supranacionalnog) identiteta kod mladih (Ljubojević, 2020: 188). Naime, prema Studiji utjecaja transnacionalnog volontiranja kroz Europsku volontersku službu ističe se kako je važan dio EVS ideja o jačanju Europskog identiteta i stavova (Europska komisija, 2017: 212). Ipak, ovaj dokument ne definira konkretnije pitanje europskog identiteta te ga spominje u općenitom smislu. Ova studija pokazuje da kod (mladih) ispitanika postoji povećan osjećaj pripadanja EU. Dokaz njihove posvećenosti EU je i podatak da se pri izradi ove Studije 25% ispitanika izjasnilo da ih je EVS motivirao za sudjelovanje na europskim parlamentarnim izborima. Osim toga, ovo istraživanje donosi podatke da su 2/3 ispitanika više zainteresirani za europska pitanja po okončanju svog EVS programa, dok njih 74% kaže kako je program imao snažan utjecaj na povećanje svijesti o europskim vrijednostima. Njih 36% izjavilo je kako se nakon programa više osjećaju Europljanima (Europska Komisija, 2017: 156-160). Osim toga, istraživanje Kristine Mitchell (2014) ukazuje da se, primjerice, studenti koji

su sudionici Erasmus programa već osjećaju dovoljno Europljanima, ali da se stvarna promjena dešava kod onih studenata koji se prethodno nisu identificirali kao Europljani i to nakon što su postali dijelom studentskih razmjena (Mitchell, 2014: 339).

Kako je implementacija ovih i sličnih programa (uglavnom) vezana za višegodišnji financijski okvir (*Multianual Financial Framework*), EVS je bio sastavni dio budžeta Erasmus+ programa za razdoblje 2014. – 2020. godinu. Ipak, migrantska kriza sa kojom se EU suočila, očito je zahtijevala obimnu reakciju. Tako je sam program ESC najavljen iznenada kroz obraćanje tadašnjeg predsjednika Europske Komisije, Jean Claude Junckera u govoru o stanju Unije (*State of the Union Address*) od 14. rujna 2016. godine. Tom prigodom Juncker je izjavio:

„ ...Komisija danas predlaže osnivanje Europskih snaga solidarnosti. Mladi ljudi diljem Europske unije biti će u prilici da volontiraju i pomognu tamo gdje je pomoć najpotrebnija, odgovarajući na krizne situacije kao primjerice skorašnja migrantska kriza ili potres u Italiji. Želim ove Snage solidarnosti osnovane i aktivne što je prije moguće i da do 2020. godine vidimo prvih 100 000 mladih Europljana koji sudjeluju. Dobrovoljno pridružujući se Snagama solidarnosti, ovi mladi ljudi biti će u prilici da razviju svoje vještine i steknu ne samo radno nego i vrijedno životno iskustvo.“¹¹

I iz ovoga se može vidjeti i jasno naslutiti da se upravo solidarnost smatra „fundamentalnom vrijednosti na kojoj je EU izgrađena“ (St. Jhon, 2021: 175). ESC su formalizirane svega nekoliko mjeseci nakon ovog govora i predstavljene u Komunikaciji Komisije Europskom parlamentu, Vijeću Europske unije, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija od 07. prosinca 2016. godine (Europska komisija, 2016). ESC po svom obliku, osim što im je polje djelovanja nešto šire, prate istu matricu implementacije kakvu je imao EVS (Broeck, 2017: 12).

Trenutak uspostave ESC predstavlja važan iskorak u smislu EU politika prema mladima jer je ESC ideja koja praktički spaja nekoliko komponenti: volontiranje, zapošljivost i treninge (obuke, usavršavanja) (Civico, 2017: 102). Iz Komunikacije Europske komisije (2016) jasno se daju iščitati sva temeljna obilježja novog programa. Glavni cilj ESC koji se ovim dokumentom uspostavlja je:

¹¹ Transkript rađen temeljem video priloga obraćanja predsjednika EK, Jean Claude Juckera Europskom Parlamentu, 14. rujna 2016. godine koji je dostupan na poveznici <https://www.youtube.com/watch?v=PR0damvFKus&t=1968s>. Pristupljeno 01. srpnja. 2021. godine.

„...jačanje kohezije i promicanje solidarnosti u europskom društvu. Na taj će način više mladih moći sudjelovati u širokom rasponu aktivnosti u području solidarnosti, bilo da volontiraju ili da stječu radno iskustvo sudjelovanjem u pronalaženju rješenja za izazove diljem Europe.“ (Europska Komisija, 2016: 4).

Dalje se, u istom dokumentu govori o temeljnoj vrijednosti solidarnosti na kojoj je ovaj program nastao. Osim toga, izravno se definiraju i osnovna načela usmjerena prema mladim sudionicima. Načela ESC su:

- poštivanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava,
- promicanje društva pravde i jednakosti,
- konstruktivni angažman u društvu,
- poštivanje pravila i praksi na temelju kojih funkcioniraju organizacije sudionice ili dobrovoljnu odluku mlade osobe da postane sudionikom ESC (Europska Komisija, 2016: 4);

Važne komponente u izgradnji vrijednosti EU kroz ESC, Civico definira kao:

- svijest građana o važnosti solidarnosti za EU projekt;
- kvalitetnija uporaba EU fondova da bi se odgovorilo potrebama solidarnosti;
- pomoć i potpora mladima u povećanju prilika za učenje i zapošljavanje;
- pružanje strukturiranog modela kroz koji mladi mogu jasno iskazati svoje europske vrijednosti i solidarnost sa drugima (Civico, 2017: 105);

Ispravno je shvaćeno da je „nužno posjedovanje *Europskog sloja* u identitetu pojedinca kako bi se i sam osjećao i ponašao u duhu europske solidarnosti sa drugima“ (Bačlija Knoch i Nicodemi, 2020: 52). Osim toga, važno je reći kako brojni EU akti govore o njenim vrijednostima navodeći slobodu, demokraciju, jednakost, poštivanje vladavine prava, ljudskih prava i dostojanstva kao njene temeljne vrijednosti (Europska komisija, 2017: 9), ali ne navodeći i institucionalno ne pozicionirajući solidarnost na razinu veću od strateškog rada sa mladima i za mlade.

Najveći značaj ESC kao (relativno) novog programa EU ogleda se u tome što on „pozicionira akcije solidarnosti i volontiranje u samo srce Europskog projekta jačajući važnost solidarnosti u Europi“ (Broesck, 2017: 21), pri čemu „obrazovanje, kultura i sport imaju temeljnu ulogu u promicanju aktivnog građanstva i zajedničkih vrijednosti među najmlađim generacijama“ (Europska komisija, 2017: 9).

4.3. ESC u praksi

Europske snage solidarnosti program su EU (Europske komisije) koji direktno involvira mlade ljude koji su građani EU¹² u projekte i programe volontiranja¹³ i plaćenih praksi, pri čemu se prijavljivati mogu mladi od 17 do 30 godina života¹⁴.

Najkonkretnije, ESC se implementira kroz nekoliko akcija i to:

- Volontiranje,
- Pripravništvo i posao,
- Projekti solidarnosti i aktivnosti umrežavanja i
- Mjere kvaliteta i potpore

(Europa.eu, 2020: 13);

U istom izvješću detaljno su prezentirane sve od navedenih akcija, a ovdje ćemo ih sumirati. **Volontiranje** je namjenjeno mladima od 18 do 30 godina bez obzira na njihovu kvalifikaciju. Ono je neplaćeni angažman na puno radno vrijeme pri čemu su pokriveni troškovi prijevoza, smještaja, obroka, džeparca i osiguranja. Osim toga, dio sredstava dodjeljuje se organizaciji u kojoj volonter boravi. Volontiranje je moguće kao individualno koje može trajati od 2 do 12 mjeseci, i timsko koje može trajati od 2 tjedna do 2 mjeseca.

Pripravništvo je oblik radne prakse na puno radno vrijeme koje može trajati od 2 do 6 mjeseci sa pravom ponovnog apliciranja, ali pod uvijetom da se ne prijeđe maksimum od 12 mjeseci provedenih na programu. I programi pripravništva i poslovi imaju komponente učenja i treninga.

Poslovi mogu minimalno trajati 3 mjeseca, a uz financijsku potporu organizacijama i do 12

¹² Imaju državljanstvo neke od zemalja članica EU.

¹³ Isključivo se u programe volontiranja, ali ne i programe plaćenog rada, mogu prijaviti i oni koji imaju boravišnu dozvolu u EU i državljani drugih zemalja, ovisno o Programu i njegovim ciljevima koji se mijenjaju za svaku godinu.

¹⁴ Ali im početak programa može krenuti tek sa navršenih 18 godina.

mjeseci. Ono što se ovdje razlikuje u odnosu na volontiranje jeste način financiranja, gdje program pokriva troškove prijevoza i džeparca za učesnike, dok je ostalo trošak organizacije/ poslodavca.

Projekti solidarnosti i aktivnosti umrežavanja mogući su putem portala ESC gdje je potrebno da se okupi minimalno 5 mladih koji imaju otvorene profile nakon čega mogu aplicirati sa projektnom idejom koja rješava neko pitanje i/ili problem koji je identificiran (poželjno) na europskoj razini, s tim što se ovi projekti implementiraju unutar zemlje iz koje dolazi grupa koja je prijavila projekt. Ovi projekti mogu trajati najmanje 2, a najviše 12 mjeseci.

Mjere kvaliteta i potpore su u ovom programu brojne i obuhvaćaju: ESC Portal kao mjesto sa svim informacijama; *Quality Label* kao vrstu kriterija i uvjeta koje organizacije i poslodavci moraju ispuniti i steći da bi uopće mogli biti dio programa i nuditi se mladima sa svojim programima; Ciklusi treninga i evaluacija kao model potpore pojedincima, ali i organizacijama prije, tijekom i nakon programa; *General Online Training* kao način prezentiranja mogućnosti programa kako za pojedince tako i za organizacije; OLS (*Online Linguistic Support*) kao način potpore u bržem savladavanju jezika zemlje domaćina, itd.¹⁵

Temeljem toga možemo reći da je ESC zapravo program koji „kombinira volonterske usluge orijentirane u pravcu edukacije i strategija za mlade sa projektima tržišta rada“ (Bonus, 2020: 6). Naime, i sam tekst Vodiča govori upravo o volontiranju kao načinu da mladi steknu potrebna znanja, vještine, iskustva koja im pomažu u osobnom, obrazovnom, kulturnom, društvenom, građanskom i profesionalnom razvoju, unapređujući u isto vrijeme njihovu zapošljivost, ali i razvijajući ih kao aktivne građane (Europska komisija, 2021: 9). U istom tekstu se navode i „instrumenti“ koji na razini EU, ali i zemalja članica služe za priznavanje i valoriziranje prethodno spomenutih iskustava, u prvom redu YouthPass¹⁶ i Europass¹⁷ kao službeni certifikati, zabilješke i baze podataka o iskustvu mlade osobe koja i preko ovih platformi može doći u kontakt sa budućim poslodavcima kao krajnji rezultat aktivnog rada na sebi u polju neformalnog obrazovanja, volontiranja itd.

ESC je kao program uspio u namjeri da objedini nekoliko bitnih ciljeva, kako navodi Broeck: „stimulira akcije solidarnosti kod mladih, ponudi više (različitih) prilika, bolje uprati ponudu i potražnju te osigura bolje usluge pomoći (osiguranje, kvalitet, trening itd.)“ (Broeck, 2017: 25),

¹⁵ Sažetak i pregled pripremljen temeljem Izvješća o implementiranju ESC za 2018/19. godinu (Europa.eu, 2020: 15-25).

¹⁶ www.youthpass.eu

¹⁷ www.europass.eu

ali i da pruži prije svega jednak pristup svima bez obzira imaju li mladi ili nemaju takvu vrstu prilika na svojim nacionalnim razinama (Broeck, 2017: 21).

Ove prilike, ali i rizike, Civico objašnjava kroz definiranje tri pravca:

1. Doprinos u većoj solidarnosti – primarno odgovarajući na potrebe zajednice;
2. Doprinos u zapošljavanju mladih;
3. Doprinos razvoju europskog projekta kroz međunarodne razmjene u kojima se najbolje oslikavaju EU vrijednosti (Civico, 2017: 104);

Pošto volonterske aktivnosti u ESC programu svakako možemo shvatiti kao neformalni oblik obrazovanja (Bonus, 2020: 5) ovoj velikoj temi, na ovaj način, dodaje se na značaju, jer se sada čini da postoji još više prilika za mlade i to u najkonkretnijem mogućem smislu u polju koje je mladom i obrazovanom čovjeku od izuzetne važnosti – pronalazak posla. Ovdje se da primijetiti da je i ovaj model napravljen tako da poluča „win-win“ ishode, jer se mladi sa jedne strane aktivnije angažiraju u polju solidarnog rada i aktivnog djelovanja u zajednici, čineći EU zauzvrat uslugu time što joj svojom proaktivnošću pomažu da prebrodi izazovna vremena i u tom procesu, potencijalno, pronađu mjesto za sebe ukoliko im se ukaže prilika za posao (Broeck, 2017: 11).

Kako se navodi i u samom ESC Vodiču „Europska Unija izgrađena je na solidarnosti, zajedničkoj vrijednosti koja je snažno prisutna u europskom društvu“, stoga i najkonkretniji dokaz u pravcu namjere ovog (i sličnih) programa za mlade da utječu na kreiranje zajedničke identitetske matrice nalazimo eksplicitno u izjavi o općem cilju programa: „Opći cilj Programa jeste da podupre angažiranost mladih ljudi i organizacija u dostupnim i visoko kvalitetnim aktivnostima solidarnosti, primarno volontiranju kao načinu za jačanje kohezije, solidarnosti, demokracije, europskog identiteta i aktivnog građanstva u Uniji i šire, suočavajući se sa društvenim i humanitarnim izazovima na licu mjesta, sa posebnim fokusom na promociju održivog razvoja, društvene uključenosti i jednakih prilika“ (Europska komisija, 2021: 5,7). U zadnjem dijelu citata vidljivo je kako je krajnji cilj promicanja solidarnosti usmjeren na ostvarenje strateških europskih javnopolitičkih ciljeva (npr. održivi razvoj, inkluzija, ljudska prava).

5. USPOREDBA TEMELJNIH ZNAČAJKI

Kada se na prikazan način sagledaju oba fenomena (i ORA-u i ESC), usporedbu svakako možemo raditi na višerazinskom pristupu. Prvobitno bi se usporedba mogla predstaviti na način prema kojem su postavljeni naslovi i podnaslovi. U tom smislu ORA-u i ESC bismo mogli usporediti prema: nastanku, ciljevima (i karakteru) te načinima provedbe. Ipak, oba fenomena želimo prvobitno promatrati kao volonterske aktivnosti u svojem najdubljem značenju. Prema definiciji Volontera UN-a, volontiranje „ prije svega treba biti dobrovoljno i temeljem slobodne volje individue, ne kao obaveza nametnuta pravom, ugovorom ili akademskim uvjetima... drugo, aktivnost se ne smije primarno obavljati radi financijske nagrade... treće, aktivnost mora biti za opće dobro. Ona mora direktno ili indirektno koristiti ljudima koji ne spadaju u obitelj ili domaćinstvo...“ (Hagh Talab, 2013: 24 u UNV, 2011: 3-4). S druge strane, Michael Sherraden (2001) definira volontersku službu/ servis kao „organiziran period angažmana i doprinosa zajednici koji financira javna ili privatna organizacija, a koji je prepoznat i valoriziran od društva i u kojem sudionici ili ne dobivaju nikakvu ili minimalnu financijsku kompenzaciju“ (Sherrard Sherraden, 2006: 4-5).

Kroz Sherradenovu definiciju volonterske službe, tj. servisa mogu se podvesti i ORA i ESC.

Ovdje je važno prikazati još jedan bitan sistemski pristup shvaćanju volonterskog rada o kojem govori Hagh Talab citirajući Bussella i Forbesa (2001), koji diferenciraju 4 pitanja za ocjenu volonterizma: što (definicija), gdje (kontekst), tko (karakteristike volontiranja) i zašto (motiv) (Hagh Talab, 2013: 23). Ako bismo ovo aplicirali na ORA-u i ESC, može se reći da su sljedeći kriteriji važni za razmatranje kod usporedbe programa, a temeljem postavljenih pitanja:

1. Što (Definicija): vrijeme nastanka, model provedbe, rezultati, ishod, svrha;
2. Gdje (Kontekst): model nastanka i formaliziranja, vrijeme i razina provedbe, obujam;
3. Tko (Karakteristike volontiranja): ciljevi, načela, teme, ciljna skupina, karakter i vrsta rada;
4. Zašto (Motiv): funkcija, participacija;

U narednoj tablici predstavljeni su svi navedeni kriteriji te diferencirane sličnosti i razlike uspoređivanih pojmova i fenomena.

KRITERIJ	ORA	ESC	Sličnost/ Razlika?
Ideološki	Socijalističko okruženje	Liberalno okruženje	Razl.
Vrijeme nastanka	1942.	1996.	Razl.
Model nastanka	Od dna ka vrhu – vertikalalan	Od dna ka vrhu – vertikalalan	Slič.
Model formaliziranja	Obratno vertikalalan	Obratno vertikalalan	Slič.
Ciljevi i načela (Program)	Doprinos izgradnji zemlje, njegovanje i obogaćivanje tekovina Narodno oslobodilačke borbe, bratstvo i jedinstvo, građenje pravilnog odnosa ka radu i vrednovanje rezultata rada, sticanje i produbljivanje radnih navika, izgradnja samoupravne svijesti, razvoj i njegovanje društvenih odnosa; (Mihailović, 1985: 27)	Jačanje kohezije i promicanje solidarnosti u europskom društvu poštivanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, promicanje društva pravde i jednakosti, konstruktivni angažman u društvu, poštovanje pravila i praksi na temelju kojih funkcioniraju organizacije sudionice ili dobrovoljnu odluku mlade osobe da postane sudionikom ESC (Europska Komisija, 2016: 4);	S/R
Ciljevi i teme (Korisnici)	Tri najzastupljenija mišljenja brigadira tvrde da su ciljevi ORA: Zbližavanje mladih (Bratstvo i jedinstvo), razvijanje samoupravne svijesti i odnosa, pomoć u izgradnji zemlje (Mihailović, 1985: 29)	Tri najzastupljenije teme kojima su se bavili ESC projekti 2018/19. su: Inkluzija, zapošljivost i poduzetništvo i razvoj zajednice (Europa.eu, 2020)	S/R
Ciljna skupina	Mladi	Mladi (18 – 30)	Slič.
Karakter	Volonterski/ Prikryveno obvezan/ Dobrovoljni	Volonterski	Slič.
Vrsta rada	Pretežno intenzivno fizički	Volonterski fizički i psihički manjeg intenziteta	Razl.

Model provedbe	Prikriveno institucionaliziran	Otvoreno institucionaliziran	Razl.
Vrijeme provedbe	Jednokratno – tijekom ljeta	Višekratno – kontinuirano, program se obnavlja na godišnjoj razini	Razl.
Razina provedbe	Unutardržavna	Međudržavna i međunarodna	Razl.
Obujam	Kolektivan/ Masovan	Individualan/ Kolektivan	Razl.
Rezultat	Više od 2 milijuna sudionika za skoro 40 godina provedbe (Mihailović, 1985: 197)	Oko 100 000 sudionika za 20 godina provedbe (EVS) i 27 316 za 2 godine ESC (2018/19.) ¹⁸	Razl.
Ishod	Razvoj turističke kulture i mobilnosti kod mladih	Razvoj mobilnosti i osjećaja solidarnosti kod mladih	S/R
Svrha	Izgradnja političkog supranacionalnog identiteta	Izgradnja političkog supranacionalnog identiteta	Slič.
Funkcija	Edukativna i emancipativna	Edukativna, djelimice emancipativna	Slič.
Participacija	Besplatna	Besplatna	Slič.

Tablica 1, Usporedba temeljnih karakteristika ORA i ESC

Izvor: Autor

Možda bismo na ovaj način mogli nastaviti u nedogled. Za sada, ovdje je i više no dovoljno izlistanih komponenti i jednog i drugog programa kako bismo u nastavku determinirali sve bitnije sličnosti i razlike dva uspoređivana fenomena.

5.1. Sličnosti ORA – ESC

O sličnostima između ORA-e i ESC ovdje govorimo na razini: modela nastanka i formaliziranja, ciljne skupine, karaktera, svrhe, funkcije i participacije. Dakle, i ORA i ESC nastaju iz potrebe po principu „bottom – up“. ORA-e nastaju 1942. godine za čiji se početak veže

¹⁸ Prema Izvješću o implementaciji Programa ESC za 2018/19. godinu iz 2020. (Europa.eu, 2020).

žetva u Saničkoj dolini (Mihailović, 1985: 199), dok se ESC pojavljuje kao rezultat dugogodišnjeg procesa razvoja programa i politika na razini Unije, a za šta se veže slučaj jednog francuskog studenta. Ovaj proces dovodi uzročno – posljedično do pilotiranja EVS kao dijela Erasmus+ programa, 1996. godine koji je iz istog programa izdvojen i uspostavljen kao neovisan kojem su pridružene nove komponente te je od 2016. godine poznat kao ESC.

I jedan i drugi program obuhvaćaju mlade i mapiraju ih kao svoju ciljnu skupinu. ORA u svojim kasnijim fazama razvoja dopušta i djeci školskog uzrasta da se priključi, dok EVS i ESC targetiraju isključivo na punoljetne. U oba slučaja radi se (većinski) o mladima koji su korisnici programa i koji rade za opće dobro zajednice i društva. Oba programa imaju volonterski i dobrovoljni karakter kao svoju primarnu odrednicu, iako u (ponekad) različitim oblicima prihvaćajući činjenicu da su dva programa razvijana u različitim ideološkim matricama. Tako su kod ORA zabilježeni (iako rijetko) slučajevi prinude i ucjene učešćem u programu, iako to i dalje ne diskvalificira odrednicu da je taj rad bio volonterski shvaćen u užem smislu (neplaćen).

U politološkom smislu najvažnija je usporedba na razini svrhe gdje mogu konstatirati da i jedan i drugi program teže izgradnji zajedničkog političkog supranacionalnog identiteta, u jednom slučaju Europljana, a u drugom slučaju Jugoslavena. Dokaz tomu su i studije koje dokazuju kako radni kampovi i slične vrste događaja ostavljaju dubok kulturološki trag kod pojedinaca čak i godinama nakon što su održani (Sherrard Sherraden, 2006: 7). EU ovu svrhu postiže na jedinstven način i to kroz afirmiranje civilnog društva i neformalnog obrazovanja čime identitetsku komponentu gradi „odozgo“. Za uspješnu identitetsku gradnju važan faktor je obrazovanje koje je u formalnom smislu u rukama nacionalnih država, te je važnije pristup „okrenuti“ od same razine država članica koje kroz svoje sustave trebaju reafirmirati europski projekt kako bi se efekti supranacionalnog identiteta bolje izgrađivali (St. John, 2021: 243).

Ako bismo se sada ovdje vratili na početak i prisjetili temeljnih odrednica u izgradnji supranacionalnog identiteta i usporedili ih sa ciljevima koji se iščitavaju iz predstavljenih programa, to bi nas dodatno uvjerilo u namjere stvaranja ili makar promoviranja i poticanja supranacionalnog identitetskog sloja i to baš kod mladih. Naime, ciljevi ORA s jedne strane su jasni: izgradnja zemlje, njegovanje tekovina NOB-a, bratstvo i jedinstvo, ispravan odnos ka radu i radne navike kod mladih, razvoj i njegovanje društvenih odnosa i samoupravne svijesti. Sa druge strane imamo ciljeve ESC-a: jačanje kohezije, promicanje solidarnosti u Europi, poticanje angažmana mladih i organizacija u volontiranju koje za cilj ima (osim kohezije i solidarnosti)

jačanje demokracije, europskog identiteta i aktivnog građanstva. Kako je na početku razvoj supranacionalizma definiran na dva načina (prema Brkiću) i to kao kulturni fundamentalizam ili test kozmopolitske demokracije, odnosno u smislu razvoja političkog supranacionalnog autoriteta ili kao izgradnja iznova ili nadgradnja nacionalnog (prema Bütthe), za jugoslavenski supranacionalni projekt kroz ORA možemo govoriti kao o kulturnom fundamentalizmu upravljanom od autoriteta koji se uspostavljao iznova na tekovinama NOB-a koje je usadio i u sam program. Sa druge strane, kada govorimo o ESC kao programu EU prije možemo misliti da je riječ o testu kozmopolitske demokracije koji sprovodi autoritet koji se uspostavljao kao nadgradnja nacionalnim autoritetima. Ovu razliku možemo shvaćati temeljem samih ideoloških različitosti dva sustava o kojima govorimo (socijalističkom i liberalnom, kapitalističkom sustavu). Sama izgradnja supranacionalnog identiteta, kako ju shvaća i tumači Cerutti (iako je ona prilično kozmopolitska) može se primjeniti na izrečene ciljeve dva programa: međuovisnost (ORA – razvoj i njegovanje društvenih odnosa i izgradnja zemlje, ESC – kohezija i EU identitet), normativna univerzalnost (ORA – „Bratstvo i jedinstvo“ i samoupravljanje, ESC – demokracija), globalni izazovi shvaćeni kao suočavanje sa mogućnošću vanjske ugroze (ORA – izgradnja zemlje, odnos ka radu i sticanje radnih navika kao mjere prevencije, ESC – solidarnost i volontiranje), stabilnost i postojanje poretka (ORA – poredak temeljen na tekovinama NOB-a, ESC – demokracija i razvoj aktivnog građanstva).

Na kraju, govoreći o edukaciji i sustavima obrazovanja važno je reći da se oba programa podudaraju u funkcionalnom smislu gdje i jedan i drugi služe dodatnom educiranju, ali i emancipaciji mladih kroz aktivnosti koje se nude u samim programima, temeljem čega se čini da je „učenje uistinu srce svakog volonterskog iskustva“ (Hagh Talab, 2013: 28).

Svakako participativni kriterij na kojem je temeljena i motivacija za učešće u programima je i besplatnost programa, točnije činjenica da sudionik u oba slučaja ne mora izdvajati nikakva dodatna financijska sredstva da bi participirao.

Kao što dalje vidimo kroz tablicu u kojoj su predstavljene sličnosti i razlike, kod ciljeva i tema iz ugla korisnika čak se dvije teme (ESC) koje su najzastupljenije u pisanim projektima mogu dovesti u direktnu vezi sa tumačenjem ciljeva (ORA) od strane brigadira i to: zbližavanje i bratstvo i jedinstvo – inkluzija, te pomoć u izgradnji zemlje – razvoj zajednice. Čak se u određenom smislu

i izgradnja samoupravne svijesti i odnosa može povezati sa zapošljivosti i poduzetništvom jer je govori u oba slučaja o ekonomskom aspektu.

Na kraju, iako bismo za oba programa mogli zaključiti da vode jačanju i razvoju turističke kulture kod mladih, ipak je mobilnost mladih taj zajednički sadržitelj. Razvoj turističke kulture više je prisutan kod ORA-e, posebice u kasnijim fazama razvoja dok je kod ESC-a ipak akcent stavljen na osjećaj solidarnosti (četvrtog tipa¹⁹).

5.2. Razlike ORA – ESC

Najočitija razlika između ova dva programa je svakako vremenska. Zanimljivo je da dva slična programa nastaju više od pola stoljeća jedan iza drugoga. Stoga je i razumljivo da se njihovo shvaćanje vrste rada razlikuje. Dok je kod ORA-e naglasak stavljen na težak fizički napor i „udarnički“ rad, ESC je implementiran kroz projekte koje češće zahtijevaju psihički nego li fizički napor.

Najznačajnija razlika je svakako u ideološkom okruženju. Naime, ORA je nastala spontano i razvijala se kroz institucionalni okvir sustava koji je u ideološkom smislu bio socijalistički dok se nastanak i razvoj ESC dešava u liberalno-demokratskom okruženju. Ove su razlike svakako utjecale na način, ali ne i na bit programa u smislu da i jedan i drugi zaista imaju afirmativnu supranacionalnu komponentu koju nastoje iskoristiti baš kod mladih, jer su oni shvaćeni kao budući nositelji razvoja društ(a)va.

Kada govorimo o modelu provedbe za ORA-u se može reći da je on prikriveno institucionaliziran, ali se u sustavu u kojem su funkcionirale ne može sa sigurnošću tvrditi da su bile neovisne i da nisu (prikriveno) bile izričito institucionalizirane. One su prije svega bile „državno – induciran projekt od nacionalnog interesa“ (Ljubojević, 2020: 198). S druge strane, ESC je i više no otvoreno institucionaliziran program. Sasvim je jasno tko ga je pokrenuo i tko ga financira (EK/ EU).

Dalje, jasno je da se programi razlikuju i u vremenskom okviru provedbe. Dok se ORA može smatrati kratkoročnim volonterskim iskustvom ili nekom vrstom usluge, što se uglavnom veže kod

¹⁹ Offe (2007) navodi 4 tipa solidarnosti: nulti – empatija i suosjećajnost, tip 1 – kontakti pojedinaca kroz zajedničko poštivanje prava i vladavine prava, tip 2 – poštivanje državnog autoriteta i spremnost na osobnu žrtvu za korist države i tip 3 – solidarnost kroz sustav raspodjele u demokratskoj državi koja je prepoznata od strane glasača i aktera civilnog društva (St. John, 2021: 177-178).

tumačenja ovakvog oblika organiziranja radnih kampova za mlade okupljanjem nekoliko skupina mladih na jednom prostoru (Sherrard Sherraden, 2006: 6), ESC je kontinuirani program koji se obnavlja na godišnjoj razini pri čemu se za svaku godinu implementacije objavljuje zaseban Vodič koji služi organizacijama i potencijalnim sudionicima programa da se detaljno upoznaju sa pravcima i ciljevima programa za tu godinu. Iskustvo na ESC-u može biti kratkoročno i dugoročno (2 – 12 mjeseci), ali i obnovljivo pod određenim uvjetima, dok je iskustvo kod ORA-e moguće obnavljati bez posebnih ograničenja.

Kada govorimo o razini provedbe, ORA je orijentirana unutar države (SFRJ) dok je ESC transnacionalan i namijenjen za (primarno) dugoročno volontersko iskustvo.

Prema obujmu i broju sudionika, ORA možemo smatrati masivnim i kolektivnim akcijama dok je ESC okrenut individualnom iskustvu, iako se uspostavlja kao kolektivna prilika za sve mlade. Tako su ORA prema dostupnim podacima za četiri desetljeća svoga postojanja uključile svakog desetog stanovnika SFRJ, točnije preko 2 milijuna mladih ljudi (Mihailović, 1985: 197), dok prethodnica ESC (EVS) za svojih 20 godina uspjeva da uključi oko 100 000 mladih, a prema Izvješću o ESC za 2018./19. godinu uključeno je dodatnih 27 316 (Europa.eu, 2020), što je daleko ispod cilja postavljenog u obraćanju predsjednika EK pred Europskim Parlamentom.²⁰

²⁰ *“Želim ove Snage solidarnosti osnovane i aktivne što je prije moguće i da do 2020. vidimo prvih 100 000 mladih Europljana koji sudjeluju“*, Jean Claude Juncker – predsjednik Europske Komisije u obraćanju o stanju Unije od 14. rujna 2016. godine.

6. ZAKLJUČAK

Na samom kraju mogli bismo reći da su ORA i ESC dvije strane iste medalje. Čini se da i ORA i ESC imaju zajedničko to što, za oba sustava u kojima se stvaraju i djeluju, predstavljaju svijetlu točku i primjer dobre prakse, posebice u trenucima kada se sve ostalo čini kao da gubi svaki smisao. Politološki značaj usporedbe ORA i ESC možda se na prvu ne čini izuzetnim, ali se on treba promatrati iz ugla otvaranja diskusije o velikom broju programa koji teže identitetskoj transformaciji kroz civilno društvo i javne politike, administraciju i upravljanje te kreiranje identiteta (što nacionalnih što supranacionalnih) što u mnogome definira politiku kao javnu djelatnost društva.

Iako birokracijski razvijeniji program, ESC kao i ORA odigrava važnu ulogu razvojem sadržaja neformalnog obrazovanja. Za EU ovo zvuči kao logičan potez jer je ipak riječ o nadnacionalnoj strukturi koja ne upravlja nacionalnim sustavima formalnog obrazovanja gdje bi mogla neposredno raditi na ideologizaciji svoje populacije od najranijih dana. Baš zbog toga, EU vidi i mudro koristi civilno društvo, a posebice neformalno obrazovanje kao svoj najjači alat za stvaranje i širenje slike europskog identiteta i europskog sustava vrijednosti. Svakako, to što SFRJ nije isti ideološki sustav kao EU ne može isključiti mogućnost da je i u samoj Jugoslaviji postojalo i civilno društvo, ali i neformalno obrazovanje (društveni sadržaj na ORA-i), ali u nekom drugom obliku.

I jedan i drugi program su prije svega kolektivna prilika kroz koji se razvijaju individue koje usvajaju neke kolektivne vrijednosti čime obogaćuju svoj identitet. I jedan i drugi program jako su vezani za sustave u kojima nastaju i djeluju. Ipak, ono što je primjetno je nit ideje o volonterizmu i solidarnosti u duhu europskog kontinenta.

Osim brojnih sličnosti, ne mogu se ignorirati i neke očite i naglašene razlike. U prvom redu govorimo o ideološkom okruženju i matricama u kojima su programima nastajali i opstajali, točnije opstaju. Iako možemo reći da u socijalističkim režimima nije nemoguće, civilno društvo je u odnosu na ono koje postoji u liberalno-demokratskom ozračju duboko instruirano i kontrolirano pa su u tom smislu i ORA-e često bile ili prikriveno obvezne, u najboljem slučaju postajale su (vremenom) podrazumijevane. Ovako usmjeravanim programom za mlade, režim je mogao samom reakcijom omladinca da dobije odgovore na neka od bitnih pitanja: ako ne ideš na akcije vjerojatno si prokazan i okarakteriziran kao osoba koja nije vrijedna društva u kojemu živi,

podupireš li ili latentno bojkotiraš partiju time što ne sudjeluješ na akcijama, produbljuješ li ili popravljáš sliku o svojoj obitelji u slučaju da je u ratu bila na „pogrešnoj strani povijesti“.

Jugoslavije više nema, ali sa njom nije nestala priča o ORA-i i duhu koji na ovim prostorima i dalje živi kroz sjećanja na ovaj fenomen. EU možda nekada u budućnosti ne bude postojala, ali to ne znači da se solidarnost neće smatrati univerzalnom vrijednosti koja spaja Europljane, posebice one koji su nekada sticali bogata iskustva baš u programu koji u svom nazivu ima upravo ovaj termin. I volonterizam i solidarnost, dobrovoljni omladinski rad i angažman, ostaju. Samo je pitanje u kojem će se pojavnom obliku ispoljiti, u ovisnosti od sustava kojem budu podređene.

Bez obzira na sve, institucionalno ukalupljivanje ovakvih programa itekako znači da je donositeljima odluka jasno da se stvari moraju kontrolirati, ali i dozirati. Način na koji se programi dizajniraju i implementiraju ovisi o pogledu na svijet onih koji su u prilici da o njima odlučuju, a njima je najviše u interesu da programi grade upravo onakve ljude kakvi neće dovoditi u pitanje njihove pozicije i važnost razine na kojoj se upravlja ovim politikama.

U našem slučaju može se zaključiti da su promatrani fenomeni dvije iste ideje, sličnih načina provedbe nastale u različitim vremenskim i povijesnim uvjetima i kontekstima, što ih zapravo najviše čini atraktivnima za politološku obradu, usporedbu i tumačenje.

7. POPIS LITERATURE

- Abram, Marco (2014) *Building the Capital City of the Peoples of Yugoslavia: Representations of Socialist Yugoslavism in Belgrade's Public Space 1944 – 1961*. Croatian Political Science Review 51(5): 36-57;
- Akarçeşme, Sümeyra i dr. (2019) *Exploring the implementation of the European Solidarity Corps during its first year Research Report*.
<https://www.researchyouth.net/wp-content/uploads/2020/09/01-RAY-Summary-20200608.pdf> Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Bačlija Knoch, Snežana i Nicodemi, Susie (2020) *4Thought for Solidarity*.
<https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4062/4TDS%20Study%2020200501.pdf>
Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Baković, Nikola (2015) „*No One Here is Afraid of Blisters or Work*“ *Social Integration, Mobilization and Cooperation in Yugoslav Youth Brigades. The Example of Čačak Youth Brigades (1946 – 1952)*. Hungarian Historical Review 4, 1: 29-55;
- Becker, Joachim (2017) *In the Yugoslav Mirror: The EU Disintegration Crisis*. Globalizations 14(6): 840-850;
- Bonus, Stefanie (2020) *Change in Perspective - Access and Barriers in the European Solidarity Corps: Insights of the Study Strategic Partnership Europe for All*. Disability and International Development 31(2): 5-9;
- Broek, Simon i Buiskool, Bert-Jan (2017) *Research for CULT Comittee – European Solidarity Corps and volunteering*.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/601999/IPOL_STU\(2017\)601999_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/601999/IPOL_STU(2017)601999_EN.pdf) Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Brkić, Aleksandar (2011) *Cultural policy frameworks (Re)constructing national and supranational identities: The Balkans and the European Union*. Amsterdam: European Cultural Foundation;
- Büthe, Tim (2016) *Supranationalism*. U: Fioretos, Orfeo i dr (ur) *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism* (str. 599-620). Oxford: Oxford University Press;
- Cerutti, Furio (1992) *Can there be a supranational identity?* Philosophy & Social Criticism. 18(2): 147-162;

- Chase, William (1989) *Voluntarism, Mobilization and Coercion: Subbotniki 1919 – 1921*. Soviet Studies. 40(1): 111-128;
- Civico, Gabriella (2017) *European Solidarity Corps: Summarizing Opportunities and Risks of a new Initiative*. Voluntaris 5(1) 102-108;
- Europa.eu (2020) *European Solidarity Corps Report 2018/19*.
https://europa.eu/youth/sites/default/files/esc_ar_2018-2019_-_op_version.pdf
Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Europska Komisija (2016), COM(2016)942.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0942&qid=1625180787739&from=EN>
Pristupljeno 01. srpnja 2021.
- Europska Komisija (2017), *Study on the Impact of Transnational Volunteering through the European Voluntary Service*
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/01a810b3-3712-11e7-a08e-01aa75ed71a1>
Pristupljeno 18. kolovoza 2021.
- Europska Komisija (2017), COM(2017)673.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN>
Pristupljeno 18. kolovoza 2021.
- Godina, Vesna (1998) *The outbreak of nationalism on former Yugoslav territory: a historical perspective on the problem of supranational identity*. Nations and Nationalism. 4(3): 409:422;
- Habermas, Jürgen (1994) *Citizenship and National Identity*. U: Van Steenbergen, Bart (ur) *The Condition of Citizenship* (str. 20-36). London: SAGE Publications LTD;
- Hagh Talab, Ayda (2013) *Informal learning in Youth Volunteer Work Perspectives from the European Voluntary Service Programme*.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/41705?locale-attribute=en> Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Ivešić, Tomaž (2020) *The Yugoslav National Idea Under Socialism: What Happens When a Soft Nation-Building Project Is Abandoned?*. Nationalities Papers. 1–20;

- Kovač, Bogomir (2012) *Politička ekonomija reformiranja samoupravnog socijalizma – od europeizacije Jugoslavije do balkanizacije današnjeg EU-a*. *Politička misao* 49(3): 74-91;
- Kovačević, Bojan i Samardžić, Slobodan (2015) *Emergent Invisible Power in EU Federalism*. *Croatian Political Science Review* 52(4-5): 9-31;
- Kovačević, Bojan i Samardžić, Slobodan (2016) *Internal Crisis of Compound Politics: Understanding the EU's Crisis in Light of the Ex-Yugoslav Federation's Failure*. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 18(3): 241-262;
- Križan, Mojmir (1989) *Discussion: Of "Civil Society" and Socialism in Yugoslavia*. *Studies in Soviet Thought*. 37(4): 287-306;
- Ljubojević, Ana (2020) *The Postsocialist Transformation of Youth Voluntarism in Serbia*. *Südosteuropa* 68(2): 176-199;
- Matošević, Andrea (2017) *Mediators in the Making of the Socialist Man's New Nature during Youth Labor Actions in Yugoslavia*. *Utopia, Dialectics and Time*. *Südost-Forschungen* 76: 64-81;
- Matošević, Andrea (2015) *Omladinske radne akcije: kontinuiteti i odmaci iz iskustva akcijaša*. *Traditiones* 44(3): 93-111;
- Mihailović, Srećko (1985) *Omladinske radne akcije Rezultati socioloških istraživanja*. Beograd: Istraživačko izdavački centar SSO Srbije;
- Mitchell, Kristine (2015) *Rethinking the 'Erasmus Effect' on European Identity*. *Journal of Common Market Studies* 53(2): 330-348;
- Pavković, Aleksandar (2014) *Yugoslavs and Europeans: A Tale of Two Supranational Identities*. U: Vogt, Roland i dr. (ur) *European National Identities* (str. 293-310). London: Transaction Publishers;
- Popović, Dragan (2010) *Youth Labor Action (Omladinska radna akcija, ORA) as Ideological Holiday-Making*. U: Grandits, Hannes i Taylor, Karin (ur) *Yugoslavia's Sunny Side, A history of Tourism in Socialism (1950s – 1980s)* (str. 279 – 303). Budimpešta: Central European University Press;
- Režek, Mateja (2005) *"Jugoslovanstvo" in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji v petdesetih letih 20. stoletja*. *Prispevki za novejšo zgodovino* XLV (2): 135-145
- Ristanović, Slobodan (2014), *To su naših ruku dela Herojska i slavna epopeja omladinskih radnih akcija 1941-1990*. Beograd: Odbor veterana – graditelja Beograda, Udruženje učesnika omladinskih radnih akcija i volontera Srbije;

- Senjković, Reana (2016) *Svaki dan pobjeda Kultura omladinskih radnih akcija*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Srednja Europa;
- Sherrard Sherraden, Margaret i dr. (2006) *The Forms and Structure of International Voluntary Service*. CSD Working Paper 06-07
<https://www.researchgate.net/publication/226517686> *The Forms and Structure of International Voluntary Service* Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Spehnjak, Katarina (1980) *Orijentacioni pregled i analiza izvora i literature o SSRNJ 1945 – 1978*. Časopis za suvremenu povijest. 9: 109-129;
- St. John, Sarah K. (2021) *Education and Solidarity in the European Union Europe's Lost Spirit*. Cham, Švicarska: Palgrave Macmillan;
- Telcian, Flavia Ioana (2015) *EU youth policies. Case study: European Voluntary Service, participation and impact*.
<https://etd.adm.unipi.it/t/etd-10052015-214801/> Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Ter Haar, Beryl i Copeland, Paul (2011) *EU Youth Policy: A Waterfall of Softness*.
<https://www.researchgate.net/publication/50894471> *EU Youth Policy A Waterfall of Softness* Pristupljeno 14. lipnja 2021.
- Vejzagić, Saša (2013) *The importance of Youth Labor Actions in Socialist Yugoslavia (1948-1950): A Case Study of the Motorway „Brotherhood – Unity“*. Budimpešta: Central European University.
- Vijeće Europske Unije (2018), (2018/C 195/01).
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607(01)&from=EN)
 Pristupljeno 17. kolovoza 2021.
- Zakharova, Larisa (2017) *Soviet Public Spheres*.
<https://www.politika.io/en/notice/soviet-public-spheres> Pristupljeno 01. kolovoza 2021.
- Zubak, Marko (2013) *The Yugoslav youth Press (1968-1980): Student movements, Subcultures and Communist alternative media*. Budimpešta: Central European University.

8. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Postoji velika praznina u politologiji koja bi na adekvatan način usporedila programe kao što su Omladinske radne akcije i Europske snage solidarnosti. I jedan i drugi u znanstvenom smislu skoro da uopće nisu istraženi niti zastupljeni. Ovim diplomskim radom daje se nešto detaljniji pregled jednog i drugog programa, njihova povijest, nastanak i razvoj, ali i modeli provedbe što je od izuzetne važnosti za demistifikaciju utjecaja koji takvi (i slični programi) imaju na kreiranje (supra)nacionalnih identiteta kroz implementaciju ovakvih modela rada sa mladima i za mlade na različitim razinama. Sam rad, osim što prezentira dva spomenuta programa, konkretnije se bavi njihovom usporedbom shvaćajući njihovu poziciju i ulogu u izgradnji i/ ili afirmiranju supranacionalnih identiteta. Možemo reći da i jedan i drugi program, iako nastali u različitim vremenskim epohama, njeguju zajednički duh solidarnosti i ideju rada za opće dobro te istodobno nose u sebi tendenciju uspostave i održavanja supranacionalnih identiteta na suptilan, ali i formaliziran način. Radi se, dakle, o dva programa koji su isti po ideji, slični po modelu provedbe, ali različiti po vremenu i kontekstu nastajanja. Stvaranje „Jugoslavena“ projekt je koji je završio (neuspješno), dok je stvaranje „Europljana“ i dalje aktualno i prisutno unatoč raznim opstrukcijama kroz polikrize Europske unije.

Ključne riječi: omladinske radne akcije (ORA), europske snage solidarnosti (ESC), jugoslavija, europska unija, supranacionalizam, civilno društvo, programi za mlade;

9. ABSTRACT

There is a huge gap in political science regarding the comparison of two similar programs such as Youth Labor Actions and European Solidarity Corps. Both of these are almost invisible in scientific work. This MA thesis provides us with a chance to dig deeper by presenting a more detailed overview of both of the above-mentioned programs, their history and early beginnings, but also ways of implementation. This is extremely important for the content presented here as it is noticed that these kinds of programs which deal with youth are one of the best ways to create and support the narrative in favor of supranational identity creation and affirmation among youth. Besides that, this MA thesis presents two of the above-mentioned Programs by way of making concrete comparisons which contribute to a better understanding of their position and role in establishing and emphasizing supranational identities. We can say that both programs, even though developed in different historical periods, nurture the same spirit of solidarity and the idea of work for common good and have the same tendency of creating and maintaining supranational identities in subtle but at the same time formalized ways. To be clear, these are two programs that share the same idea and similar implementation mode, but differ by the period and context in which they emerged. Creation of Yugoslavs failed as a project, while creation of Europeans is still alive, no matter EU's poly crisis and challenges that are constantly present.

Keywords: youth labor actions (YLA), European solidarity corps (ESC), Yugoslavia, European union (EU), supranationalism, civil society, youth programs.